



JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Viktoria Sjöstrand

Rättssäker och könsneutral bedömning?

-en empirisk undersökning av rekvisitet 'annat socialt
nedbrytande beteende'

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: HT 2023

Innehållsförteckning

Summary	3
Sammanfattning	4
Förkortningar	5
1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsningar	7
1.4 Metod och material	8
1.4.1 Rättsdogmatisk metod	9
1.4.2 Empiriskt material och rättsanalytisk metod	10
1.5 Forskningsläge	12
1.6 Disposition	15
2 Perspektiv i uppsatsen	16
2.1 Rättssäkerhetsperspektivet	16
2.1.1 Legalitetsprincipen	17
2.1.2 Objektivitetsprincipen och likhetsprincipen	19
2.2 Genusperspektivet	21
3 Vård med stöd av LVU	24
3.1 Tvångsvård av unga	24
3.2 Beteendefallen	25
3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende	27
3.2.1.1 Fördjupning angående risktagande	30
4 Analys av underrättsdomar	34
4.1 Insamling och bearbetning av empiriskt material	34
4.1.1 Hantering och reflektioner angående integritetskänsligt material	36
4.2 Kort om rättsfallen	37
4.3 Grunder för socialt nedbrytande beteende	38
4.3.1 Beteende relaterat till brottslighet/umgänge med kriminella	39
4.3.2 Beteende relaterat till drogmissbruk, missbruksmiljöer eller andra olämpliga miljöer	41
4.3.3 Beteende grundat på aggressivitet/ våldsanvändning	43
4.3.4 Beteende relaterat till sexualitet	43
4.4 Tveksamma grunder	47
4.4.1 Beteende relaterat till psykisk sjukdom	48
4.4.2 Beteende relaterat till risktagande	49
4.5 Avslag på ansökan	51
4.6 Övriga reflektioner gällande rättssäkerhets- eller genusperspektivet	52
4.6.1 Vagabonderande livsstil	52
4.6.2 Bristande skolgång	53
4.6.3 Samtycke	54
4.6.4 Omhändertagande grundat på 2 och 3 §§ LVU	57
4.6.5 Bedömning av socialtjänstens uppgifter	58

5 Sammanfattning och slutsatser	60
5.1 LVU och rättssäkerheten	60
5.2 LVU och skillnader mellan könen	64
5.3 Slutsatser	66
Käll- och litteraturförteckning	69

Summary

Children up to the age of 18 or 20, can through The Care of Young Persons act (1990:52) be taken into compulsory care. The reason for this intervening measure is either to be found in the child's environment or due to the child's own behavior. The focus of this study is "social destructive behavior", one of the prerequisites that concerns the child's own behavior. The aim of this study is to examine which behaviors the prerequisite can consist of according to existing law and compare that with how the law is practiced in the Administrative Courts. The aim is also to investigate if there are any differences between the sexes regarding the behaviors that are taken into consideration. The essay is based on both a traditional legal dogmatic method and an empirical study consisting of 121 legal cases, and has both a legal security perspective as well as a gender perspective.

The empirical study is conducted through a comparison with the kinds of behaviors that according to existing law can constitute the social destructive behavior and the behaviors that can be seen as the major reasons why the children are taken into compulsory care in the selected legal cases. The behaviors that are exemplified in existing law are seen as legally secure due to the fact that they can be seen as predictable. Other aspects of the rulings that are interesting due to either the legal security perspective or the gender perspective are analyzed as well.

The investigation of the legal framework of today shows that there are a few clarifications that both pinpoint behaviors that constitute social destructive behavior, as well as behaviors which can not constitute the prerequisite. The empirical research shows that in the majority of the legal cases studied the main behaviors that constitute social destructive behavior are in fact predictable. The empirical research indicates however that there are other issues concerning legal security. The study also shows that there are some gender differences in the judgment concerning social destructive behavior, mainly concerning behaviors related to sexuality.

Sammanfattning

Genom lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, kan tvångsvård beredas antingen grundat på de förutsättningar som ges under miljöfallen i 2 § LVU, eller de förutsättningar som är kopplade till den unges eget beteende under 3 § LVU. I fokus för uppsatsen ligger 'annat socialt nedbrytande beteende'; ett av de rekvisit där vård kan beredas grundat på den unges eget beteende. Uppsatsen utgår från både ett rättssäkerhets- och ett genusperspektiv. Därmed är även syftet med uppsatsen tvådelat. Syftet är dels att undersöka vilka beteenden som faller in under nämnda rekvisit enligt gällande rätt och jämföra detta med hur rättstillämpningen ser ut i förvaltningsrätterna, dels att undersöka om det finns skillnader mellan könen gällande vilka beteenden som faller in under rekvisitet. Frågeställningarna rör på så sätt både vilka beteende som faller in under rekvisitet enligt gällande rätt och hur väl förvaltningsrätternas tillämpning av rekvisitet överensstämmer med gällande rätt, samt om det finns skillnader i förvaltningsrättens bedömning av rekvisitet mellan könen. Den sista frågeställningen gäller hur rekvisitets formulering och förvaltningsrätternas tillämpning ter sig ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

För att utreda gällande rätt används rättsdogmatisk metod, medan det empiriska materialet och dess analys baseras på rättsanalytisk metod. Undersökningen av det empiriska materialet genomförs genom att utgå från de beteenden som enligt gällande rätt kan anses utgöra rekvisitet. Dessa grunder kan ses som rättssäkra på så sätt att de anses som förutsägbara. Rättsfallen har därefter bedömts efter vilken huvudsaklig grund som gjort att den unge anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende'. Rättsfallen har även kategoriserats i förhållande till tveksamma grunder, vilket framförallt innebär beteenden eller situationer som genom prejudikat bedömts att de *inte* utgör ett socialt nedbrytande beteende. Även andra aspekter av bedömningarna som rör rättssäkerhets- respektive genusperspektivet analyseras.

Undersökningen av gällande rätt visar att det finns vissa klagoranden som både pekar ut beteenden som anses utgöra 'socialt nedbrytande beteende', men även beteende eller situationer som *inte* gör det. Analysen av det empiriska materialet visar att i majoriteten av rättsfallen utgör huvudorsaken till att den unge anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende' något av de beteende som får anses förutsägbara. Dock finns det andra aspekter av bedömningarna som är problematiska ur ett rättssäkerhetsperspektiv, både med tanke på legalitets- objektivitets- och likhetsprincipen. Undersökningen visar även på vissa skillnader i domstolens bedömning av vårdbehovet i förhållande till den unges kön, framförallt när det gäller beteende relaterat till sexualitet.

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Dir	Kommittédirektiv
Ds	Departementsserie
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslag (2017:900)
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HVB-hem	Hem för vård eller boende
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SiS-hem	Ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I föräldrabalken, FB, slås fast att barn har rätt till omvårdnad och trygghet, och det är barnets föräldrar, eller vårdnadshavare, som har en skyldighet att tillgodose dessa behov.¹ Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, anger att om barnets föräldrar av någon anledning inte förmår göra detta kan samhället på olika sätt gripa in för att hjälpa till. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för att barn och unga ska få växa upp under trygga och goda förhållanden. Genom samarbete med familjerna ska de verka för att barn får en gynnsam fysisk och social utveckling.² Socialtjänstlagen är en lagstiftning som genomsyras av frivillighetsprincipen, och socialtjänstens verksamhet ska respektera människors självbestämmanderätt och integritet.³ Detta innebär att insatser ska utformas och genomföras tillsammans med den enskilde individen, under frivilliga former.⁴ Det är dock socialtjänstens ansvar att se till att barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det stöd och hjälp som de behöver, vilket även kan innefatta vård och fostran utanför det egna hemmet.⁵

Från frivillighetsprincipen får bara göras ett fåtal, lagstadgade, undantag. Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, är ett av dessa undantag. LVU är en lagstiftning som berör och engagerar, och har genom åren fått ta emot mycket kritik. Det kan handla om tragiska händelser som gör att lagen på ett eller annat sätt får uppmärksamhet. Denna uppmärksamhet bidrar också till att lagen efterhand genomgår förändringar. Lex lilla hjärtat, som uppkom efter dödsfallet av en 3-årig flicka 2020, föranledde till exempel nya regleringar gällande vårdens upphörande.⁶

Det kan också uppkomma andra former av kritik. I slutet på 2021 startade vad som har kommit att kallas för LVU-kampanjen. Det är en internationell kampanj riktad mot svensk socialtjänst som framförallt sprids via sociala medier. Budskapet är att svensk socialtjänst kidnappar muslimska barn, utan något rättsligt stöd.⁷ Ett annat exempel är programmet 'Ekot granskar' på Sveriges radio, som i mars 2023 gick ut med ett undersökande reportage som visar att sexuella orsaker tas upp betydligt oftare för flickor än för pojkar vid ansökningar om vård genom LVU.⁸ Detta är två, tidsmässigt nya, exempel på kritik riktad mot grunderna för ett omhändertagande. Att rikta

¹ 6 kap. 1 § och 2 § 1-2 st. FB.

² 5 kap. 1 § p. 1-2 SoL.

³ 1 kap. 1 § 3 st. SoL.

⁴ 3 kap. 4 och 5 §§ SoL; Fridström Montoya (2021) s. 130.

⁵ 5 kap. 1 § p. 8 SoL.

⁶ Se till exempel Socialstyrelsen (2023).

⁷ Se till exempel Regeringskansliet (2023).

⁸ Sveriges Radio (2023).

kritik mot grunderna för att tvångsomhändertarta barn och unga är inget nytt fenomen; kritik mot för vagt formulerade grunder fanns redan innan den nu gällande lagen trädde i kraft 1990.⁹

Detta väcker frågor kring hur det egentligen förhåller sig med rättssäkerheten runt beredande av vård genom LVU. Hur tydliga är grunderna för ett omhändertagande, och ska grunderna för omhändertagande variera beroende på den unges kön?

1.2 Syfte och frågeställningar

3 § LVU reglerar de så kallade beteendefallen, och möjliggör vård under tvång om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. 'Annat socialt nedbrytande beteende' utgör därmed ett av de tre rekvisit som kan ligga till grund för ett omhändertagande enligt paragrafen. I beteendefallen är det framförallt detta uttryck som får betecknas som vagt och otydligt. Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka beteenden som enligt gällande rätt faller in under rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende', och jämföra detta med hur rättstillämpningen av begreppet ser ut i förvaltningsrätterna vid ansökan om beredande av vård. Jag vill även undersöka om det finns skillnader mellan könen gällande vilka beteenden som faller in under begreppet. Uppsatsen utgår på så sätt både från ett rättssäkerhets- och ett genusperspektiv.

För att uppfylla syftet kommer följande frågeställningar besvaras och analyseras:

-Vilka olika beteenden faller in under rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' i 3 § LVU enligt gällande rätt?

-Hur väl överensstämmer förvaltningsrätternas tillämpning av rekvisitet med de beteende som utgör gällande rätt?

-Är förvaltningsrätternas bedömning könsneutral eller finns det skillnader i tillämpningen av rekvisitet, och i så fall vilka?

-Hur ter sig rekvisitets formulering respektive förvaltningsrättens tillämpning i studien ur ett rättssäkerhetsperspektiv?

1.3 Avgränsningar

Det finns två skilda grunder till att vård genom LVU kan bli aktuellt; miljöfallen i 2 § LVU och beteendefallen som regleras i 3 § LVU. Detta arbete fokuserar helt på begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende'; ett av de beteende som kan orsaka vård genom 3 § LVU. Övriga delar av

⁹ Se bland annat Ds S 1987:3 s. 4.

lagstiftningen som jag anser behövs för förståelse i ämnet kommer endast att beröras översiktligt.

En tvångslagstiftning berör även Sveriges internationella åtaganden, och det kan göras kopplingar och jämförelser till bestämmelser i bland annat Europakonventionen om mänskliga rättigheter¹⁰. Flera av dessa rättigheter, som till exempel rätt till rörelsefrihet och skydd mot frihetsberövande, är skyddade inte bara i de internationella konventionerna; de är även inskrivna i regeringsformen (RF).¹¹ Inga av dessa internationella åtaganden, eller kopplingar och jämförelser till regleringen i LVU, behandlas i uppsatsen.¹²

Att beslut som rör barn ska genomsyras av vad som är bäst för barnet har tagits in i såväl SoL som LVU.¹³ Detta kan sägas vara en anpassning till, eller effekt av, art. 3 i barnkonventionen¹⁴. Jag går inte in på vad begreppet 'barnets bästa' innebär eller dess betydelse i sammanhanget.

Det finns flera paragrafer i LVU som kan sägas vara till för att skydda och upprätthålla individens rättssäkerhet. Kravet på skyndsam handläggning eller att förhandling i domstol ska vara muntlig är exempel på några av dessa bestämmelser.¹⁵ Begreppet rättssäkerhet är brett och jag gör ingen ansats att försöka täcka in eller ge en beskrivning av begreppets alla olika betydelser. Jag kommer att ge en beskrivning av hur rättssäkerhet används i denna uppsats och utgå från de aspekterna av begreppet i min undersökning.¹⁶

1.4 Metod och material

Claes Sandgren beskriver på ett enkelt sätt vad rättsvetenskaplig metod innebär. Vetenskap är vad det låter som; det handlar om att skapa vetande. Hur detta går till skiljer sig åt inom olika vetenskapsområden, men det finns vissa gemensamma krav. För att nå fram till 'vetandet' krävs forskning. Denna forskning måste bedrivas med krav som till exempel öppenhet och

¹⁰ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rom 4 november 1950, SÖ 1952:35; se även lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹¹ 2 kap. 8 § RF.

¹² Se till exempel Glotz Stade (2015) som bland annat behandlar normkonflikt mellan Europakonventionens artikel 2 och artikel 5 i relation till avgörandet i HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42 gällande innebörden av begreppet socialt nedbrytande beteende; se även HFD 2022 ref. 11 angående förenligheten med artikel 5 i Europakonventionen.

¹³ 1 kap. 2 § 1-2 st. SoL; 1 § 5 st. LVU.

¹⁴ FN:s konvention om barnets rättigheter, Convention on the Rights of the Child, New York 20 november 1989, SÖ 1990:20; se även lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

¹⁵ 33 och 35 §§ LVU.

¹⁶ Se under Kapitel 2 Perspektiv i uppsatsen.

objektivitet, samt ha ett tillvägagångssätt som är metodiskt och systematiskt. För att nå upp till dessa krav har varje vetenskapsområde en rad olika metoder att tillgripa, för att tillförsäkra att undersökningen går rätt till.¹⁷

Därmed krävs metoder för att en uppsats ska räknas som vetenskaplig. En juridisk uppsats använder metoder för att, på ett vetenskapligt sätt, studera rätten.¹⁸ Att använda sig av en metod kan beskrivas som att skribenten har ett metodiskt tillvägagångssätt samt att det redogörs för hur detta metodiska tillvägagångssätt går till.¹⁹ Att bedriva eller ägna sig åt rättsvetenskap innebär att det finns ett flertal metoder att välja mellan. Valet av metod styrs av uppsatsens frågeställningar eller syfte; ska arbetet fastställa gällande rätt, systematisera rättsregler eller föreslå förbättringar?²⁰

Denna uppsats består av olika delar. I dessa delar angriper och utforskar jag rätten på olika sätt. Därför innehåller uppsatsen två metoder; den rättsdogmatiska metoden används i kapitel tre medan jag i kapitel fyra utgår från empiriskt material och rättsanalytisk metod. Under metodavsnitten beskrivs även vilket material jag använt i respektive kapitel.

1.4.1 Rättsdogmatisk metod

Rättsdogmatisk metod kan beskrivas på olika sätt. Den traditionella innebörden är att metoden används för att beskriva gällande rätt. Genom att använda rättskällevärdet tolkas och fastställs vad som är gällande rätt. Själva materialet består därmed av de olika rättskällorna. En av de saker som tvistas om gällande metoden är om den även kan innefatta resonemang rörande de lege ferenda, det vill säga hur rätten *bör* vara.²¹ Metoden kan också beskrivas som att meningens är att analysera gällande rätt ur ett särskilt avseende, vilket görs genom användning och studier av de auktoritära rättskällorna, eller kan det ses som ett kartläggande av innehållet i gällande rätt.²²

Nils Jareborg menar att rättsdogmatisk metod inte är en vetenskaplig metod, utan med hjälp av rättsdogmatiken bedrivs forskning i vetenskapligt syfte. Syftet är att rekonstruera en del av rättssystemet. Detta tar sin början med att undersöka de traditionella rättskällorna. Inom den rättsdogmatiska metoden är syftet inte att titta på hur rättssystemet tillämpas av praktiker, även om det

¹⁷ Sandgren (2021) s. 15.

¹⁸ Kulin-Olsson (2011) s. 54.

¹⁹ Hjertstedt (2019) s. 165.

²⁰ Sandgren (2021) s. 50 f.

²¹ Sandgren (2021) s. 51 f.

²² Hjertstedt (2019) s. 167.

inte är ointressant. Syftet med metoden är att titta på, eller *rekonstruera*, den verklighet som själva rättssystemet utgör.²³

Det finns många som anser att rättsdogmatisk metod även kan innefatta kritik av den gällande rätten eller analys av olika lösningar på problem inom gällande rätt.²⁴ Någon sådan definition behöver jag inte ansluta mig till i denna uppsats. Jag har använt mig av den rättsdogmatiska metoden i kapitel tre, som behandlar hur begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende' tolkas enligt gällande rätt. Jag har i det kapitlet därmed studerat lagtext, förarbeten, prejudikat och doktrin. Jag har framförallt använt mig av lagtext och förarbeten. Jag har även använt mig av Håkan Strömberg och Bengt Lundells lärobok *Speciell förvaltningsrätt*, samt två artiklar gällande praxis från HFD av Pernilla Leviner och Natalie Glotz Stade. Jag har dock gått lite utanför rättskälleläran vid val av rättsfall, och även använt mig av några domar från kammarrätten. Detta har gjorts för att kunna ge en nyanserad bild av hur bedömningen kan se ut vad gäller ungas risktagande. Urvalet av domar grundar sig på ett underlag som förvaltningsrätten i Malmö använde vid ett juridiskt samtal/diskussionstillfälle, där frågeställningen rörde när risktagande kan ses som ett socialt nedbrytande beteende.

Den rättsdogmatiska metoden har till viss del också använts i kapitel två, som behandlar de två perspektiv arbetet analyseras utifrån. Dock är syftet med kapitlet *inte* att beskriva gällande rätt, utan att kortfattat diskutera de perspektiv som används i uppsatsen och framförallt beskriva hur de tolkas och används i detta arbete. Även om lagtext och förarbeten till viss del används i kapitlet, har jag främst använt mig av doktrin. Vad gäller rättssäkerhetsbegreppet är det framförallt verk från Åke Frändberg, Ulrik von Essen, Thomas Bull och Gunnar Bramstång som används. Gällande genusperspektivet har jag bland annat använt mig av boken *Genusrättsvetenskap* av Åsa Gunnarsson m. fl, samt Astrid Schlytters bok *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*.

1.4.2 Empiriskt material och rättsanalytisk metod

Rättsdogmatisk metod kan i vissa hänseende ses som begränsad. Metoden kan till exempel inte användas för att få fram effekterna av gällande rätt, eller hur lagstiftningen tillämpas i praktiken.²⁵ Att undersöka underrättsdomar och hur domstolarna dömer gällande en viss specifik sak, är *inte* detsamma som att undersöka vad som är gällande rätt.²⁶ Praxis från underrätten, som undersökningen i kapitel fyra är baserad på, får istället ses som ett empiriskt material som kan visa på hur rättstillämpningen i själva

²³ Jareborg (2004) s. 2 och 8 f.

²⁴ Hjertstedt (2019) s. 167.

²⁵ Sandgren (2021) s. 52.

²⁶ Kleineman (2018) s. 38 f.

verket ser ut vid en viss tidpunkt. Den rättsdogmatiska metoden är helt enkelt inte till någon nytta om frågeställningarna inte avser innehållet i gällande rätt.²⁷ I mina frågeställningar som rör tillämpningen av rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' i praktiken, kan jag därmed inte använda rättsdogmatisk metod för att få fram svaret på mina frågor.

Empirisk metod handlar till stor del om vilket material som används. Hela uppsatsen behöver inte grunda sig på den empiriska metoden, det kan vara en större eller mindre del. Materialet som används kan till exempel vara intervjuer, enkäter eller observationer. Det kan även röra sig om enskilda statistiska uppgifter. Vad som är gemensamt för det empiriska materialet är att det normalt rör sig om material som inte räknas till rättskällorna.²⁸

Jag har valt att inte utgå från en specifik metod gällande undersökningen av mitt empiriska material. Syftet med min uppsats är inte att lägga fram exakt statistik tagen från ett omfattande material eller med säkerhet säga att det förhåller sig på ett eller annat sätt. Mitt syfte är att se om det går att upptäcka vissa mönster, och vad dessa mönster eventuellt kan betyda. Därför ser jag inget behov av att beskriva eller arbeta efter en specifik metod, även om det lutar mer åt kvantitativ metod. Jag kommer inledningsvis i kapitel fyra beskriva hur jag gått tillväga med insamling och bearbetning av mitt empiriska material.²⁹

Däremot kan kapitel fyra sägas innehålla inslag av rättsanalytisk metod. Att analysera rätten kan innebära att granska i princip vilket material som helst; det finns ingen bundenhet till rättskälleläran som i den rättsdogmatiska metoden. Att analysera underrättspraxis är endast ett exempel på vilket material som kan användas i en rättsanalytisk uppsats. Den rättsanalytiska metoden har inte synsättet att det endast finns *ett* rätt svar på ett rättsligt problem; rättssystemet ses som öppet och kan innehålla flera legitima svar på rättsliga problem. Inom den rättsanalytiska metoden är det även en självklarhet att kunna kritisera rätten. Metoden innebär också att det är möjligt att låta uppsatsen eller arbetet genomsyras av valda värderingar. Det kan handla om att analysera materialet genom till exempel en etnisk eller feministisk infallsvinkel. Arbetet kan även utgå från en specifik tes, vilken författaren ska göra läsaren uppmärksam på.³⁰ I denna uppsats studerar jag underrättspraxis av två olika anledningar. Domar från underrätten jämförs mot gällande rätt för att undersöka om det finns ett rättssäkerhetsproblem. Uppsatsen har på så sätt ett rättssäkerhetsperspektiv. Den andra infallsvinkeln är anknytningen till kön. Jag kommer inte använda mig av en

²⁷ Sandgren (2009) s. 11.

²⁸ Sandgren (2021) s. 57 f.

²⁹ Se avsnitt 4.1 Insamling och bearbetning av empiriskt material.

³⁰ Sandgren (2021) s. 53 ff.

specifik feministisk teori, men skillnaden mellan könen kommer löpa som en röd tråd genom uppsatsen. På så sätt har uppsatsen även ett genusperspektiv.

I kapitel fyra har jag, förutom underrättspraxis, även använt mig av rättslig doktrin samt litteratur som går utanför det juridiska området, som till exempel barn- och ungdomsvetenskap. Litteraturen har använts för att förklara, fördjupa eller ge en annan syn på vissa delar av arbetet. Jag har bland annat använt mig av litteratur och studier av Tommy Lundström och Marie Sallnäs, Margareta Bohlin, Anna Kaldal och Gustav Svensson. Jag har även använt mig av socialtjänstens handbok gällande LVU. Handboken riktar sig till de som arbetar inom socialtjänsten och som kan komma att hantera ärenden gällande vård enligt LVU. Innehållet bygger på de komponenter som finns inom rättskälleläran, och ska vara en hjälp för de som tillämpar lagen. Även om själva handboken som sådan faller utanför rättskälleläran är den intressant i sammanhanget eftersom syftet är att använda den som stöd vid regeltillämpning.

1.5 Forskningsläge

Detta arbete kan på ett sätt sägas ha ett snävt fokus, då jag huvudsakligen undersöker ett specifikt rekvisit i en paragraf. Att jag anlägger både ett rättssäkerhets- och ett genusperspektiv gör dock att det finns en stor och varierad mängd forskning som är relevant för ämnet. Jag kommer här endast kunna redogöra för en bråkdel av all den forskning som tangerar området.

Astrid Schlytter undersöker om den till synes könsneutrala lagstiftningen i själva verket döljer en diskriminering av flickor, på så sätt att 3 § LVU bättre motsvarar pojkars problematik än flickors. Detta mot den bakgrund att tidigare forskning visade på att dubbelt så många pojkar omhändertogs med stöd av paragrafen, samt på helt andra grunder och utifrån andra normer, än vad flickorna omhändertogs för.³¹ Schlytter kritiserar det faktum att förarbetena till LVU är könsneutrala, då hon menar att det döljer viktiga skillnader mellan pojkars och flickors asocialitet. Sådana kunskaper hade varit av värde för rättstillämparen. Hon menar också att paragrafen visserligen kan användas på flickor, men att det är pojkar som utgör normen.³² Studien visar på existensen av ett dubbelt normsystem baserat på kön, där pojknormen överlag är mer tillåtande. Studien visar även på att tillämpningen av rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' ofta innebär en utvidgning jämfört med riktlinjerna i förarbeten, och att denna utvidgning i större utsträckning riktar sig mot flickor. Utvidgningen gäller ofta normer som reglerar sociala situationer som är vanligare hos flickor och

³¹ Schlytter (1999) s. 12 f.

³² Schlytter (1999) s. 46 f.

dessutom ofta knutna till deras kroppar. Flickor tvångsvårdas på så sätt i större utsträckning på grunder som ligger utanför lagens tilltänkta område, eftersom lagstiftningen inte motsvarar flickors erfarenhet och sociala situation.³³

Barn och deras rättsliga ställning under utredningsarbetet, bevisprövning samt beslut om tvångsvård enligt LVU är fokus i Titti Mattssons avhandling *Barnet och rättsprocessen*. Mattsson studerar tre grundläggande krav som ett barn ska tillhandahållas i en rättslig process, nämligen rättssäkerhet, integritetsskydd och gradvis stigande autonomi. Studien har, utöver användandet av den rättsdogmatiska metoden, även ett komparativt och empiriskt inslag. Studiens fokus vad gäller rättssäkerhetsaspekten ligger på de processuella reglerna och hur de verkar som ett rättsligt skydd för barnen. Bland annat undersöks rättssäkerhetsgarantier som partsinsyn, opartiskhet och likställdhet samt kommunikation.³⁴ I sin empiriska undersökning av hur de rättsregler som ska tillgodose barnets rättssäkerhet och integritetsskydd *praktiskt* tillämpas i länsrätterna, finner jag delen som granskar hur rätten använder uppgifter från barnet som bevismedel särskilt intressant. Mattsson visar bland annat på hur domstolen, när det gäller rekvisitet 'socialt nedbrytande beteende', ofta använder de ungas uttalanden för att styrka att det föreligger grund för ett omhändertagande.³⁵

I ett forskningsprojekt från 2012 undersöker Gustav Svensson bland annat prejudikat i mål angående LVU och lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM, från ett rättssäkerhetsperspektiv, med fokus på förutsebarhet. Studien granskar bland annat i vilken utsträckning HFDs uttalande förtydligar och preciserar innebörden av de förutsättningar för tvångsvård som finns beskrivna i LVU och LVM, och i vilken utsträckning dessa avgörande återspeglas och hänvisas till i domar från förvaltningsrätten och kammarrätten. Om HFD bidrar till att förtydliga innebörden av förutsättningarna till tvångsvård skulle det innebära att möjligheten till förutsebarhet ökar och rättssäkerheten på så sätt stärks. Slutsatsen är tudelad; HFD har genom sina avgöranden preciserat vissa delar av regleringarna, men det är tveksamt vilken typ av precisering som skett när det gäller just förutsättningarna för beredande av vård. Rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' anses fortfarande vara vagt och opreciserat.³⁶ Även i de intervjuer som genomförs inom ramen av studien framför domarna att värdet av prejudikaten är begränsat.³⁷

³³ Schlytter (1999) s. 94 ff. och 135 ff.

³⁴ Mattsson (2002) s. 30 f.

³⁵ Mattsson (2002) s. 421 ff.

³⁶ Svensson (2012) s. 203 ff.

³⁷ Svensson (2012) s. 199.

I *Parallella processer* studerar Anna Kaldal riskbedömningarna i bland annat LVU-mål. Studiens fokus är samhällets ansvar att skydda barn från att fara illa, och titeln anknyter till de parallella processer barn kan hamna i vid misstankar om övergrepp mot barnet. Parallella, rättsliga, processer kan då ske i både en brottmålsprocess, begränsning av en förälders rätt till vårdnad, boende eller umgänge med barnet genom reglerna i FB, och genom tvångsomhändertagande via LVU.³⁸ Avhandlingen handlar om barn som är utsatta för våld och därmed är det 2 § LVU som står i fokus i studien. Eftersom riskrekvisitet är formulerat på samma sätt även i beteendefallen, har studien trots allt en anknytning till denna uppsats.

Marcus Agnafors, Violetta Altamirano Ponce och Miran Kakae har undersökt vilka normer och moraliska värderingar som *de facto* utgör grunden när ett omhändertagande sker grundat på 3 § LVU och då framförallt gällande rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende'. De menar att de ungas beteende bedöms efter moraliska normer och värderingar. Domarna medför att denna moral blir rättsligt erkänd och därmed i förlängningen även normerande för samhället. Det är ur rättssäkerhetssynpunkt viktigt att synliggöra dessa värderingar. Fokus i studien ligger på förekomsten av en konservativ moral³⁹, med särskilt fokus på könsskillnader och barn med utländsk bakgrund. De använder beslut från förvaltningsrätten som empiriskt material, grundat på att det är de normer och värderingar som kommuniceras utåt. Studien visar bland annat på att domsluten i hög grad består av konservativa resonemang såsom olämpliga vänner, utlevande sexualmoral eller skolk och rymningar, utan någon tydlig koppling till riskrekvisitet. Detta ska kontrasteras mot den liberala prägling och fokus på riskprognostisering som förekommer i förarbeten och praxis. Bland annat dras slutsatsen att kontrasten mellan den moraliserande rättstillämpning med konservativa ideal som sker i domstolarna mot vårt i övrigt liberala samhälle kan påverka domstolarnas legitimitet negativt.⁴⁰

Jag har även tagit del av och haft hjälp av forskning som inte tillhör det juridiska området. Kerstin Hamreby skriver inom området socialt arbete. I sin doktorsavhandling från 2004 tar hon bland annat ett historiskt grepp om termen 'socialt nedbrytande beteende' genom dess utveckling från begreppet vanart som användes från sent 1800-tal fram till 1960-talet. Avhandlingen baseras på historiskt källmaterial med ett tydligt genusperspektiv. Bland annat beskriver Hamreby hur omhändertagandet av flickor grundat på sexuellt beteende genom tiderna kommit att döljas genom språkliga formuleringar som inte längre innehåller ord som är kopplat till

³⁸ Kaldal (2010) s. 17 ff.

³⁹ Se Agnafors m. fl (2017/18) s. 619 f. för beskrivning av de dominerande moraliska inriktningarna konservatism och liberalism.

⁴⁰ Agnafors m. fl (2017/18) s. 629 ff.

sexualitet. Även om begrepp som osedlighet eller sexuell vanart har försvunnit ur lagtext och social praktik, innebär det inte att omhändertagandet av flickor grundat på orsaker kopplade till deras sexualitet försvunnit. Det har bara dolts bakom andra formuleringar.⁴¹ Hamreby visar bland annat på olikheterna mellan bedömningarna och åtgärderna för flickors och pojkars sociala problem, och vilken betydelse föreställningar om inneboende skillnader mellan könen har för dessa skillnader. Finns det olika förväntningar och normer för könen blir följden att olika beteenden anses vara avvikande. Även om studien framförallt är historiskt orienterad tycks det traditionella synsättet ha fortsatt relevans.⁴²

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i totalt fem kapitel. I det första kapitlet har redogjorts för arbetets syfte och frågeställningar, val av metod och material, forskningsläget samt dispositionen av uppsatsen. I det andra kapitlet redogörs för hur jag i arbetet använder mig av och tolkar rättssäkerhetsperspektivet och genusperspektivet, som är de två perspektiv som genomsyrar arbetet. I kapitel tre undersöks vad som menas med rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' enligt gällande rätt. Kapitel fyra består av uppsatsens empiriska undersökning av hur rekvisitet behandlas och framställs i förvaltningsrätterna. Resultat och analys av både rättssäkerhetsperspektivet och genusperspektivet görs löpande under kapitlets olika delar. I arbetets avslutande kapitel besvaras och diskuteras uppsatsens frågeställningar, samt några av de slutsatser som kan dras.

⁴¹ Hamreby (2004) s.10 f.

⁴² Hamreby (2004) s. 172 f. och 177 ff.

2 Perspektiv i uppsatsen

I detta kapitel redogörs för uppsatsens perspektiv. Först redogörs för rättssäkerhetsperspektivet, där syftet framförallt är att definiera hur jag använder begreppet i uppsatsen. Jag kommer inte ge en allomfattande redogörelse för vad som kan ingå i rättssäkerhetsbegreppet; fokus ligger på hur begreppet används i uppsatsen och de principer jag utgår ifrån. Därefter kommer jag kort att behandla genusperspektivet. Dessa två skilda perspektiv kommer sedan genomgående användas vid analysen av både gällande rätt och rättstillämpningen i förvaltningsrätterna.

2.1 Rättssäkerhetsperspektivet

Att omhänderta barn och unga mot deras och/eller föräldrarnas vilja är en ingripande åtgärd i den unges liv. Ett sådant ingripande ställer stora krav på rättssäkerheten, och principer som bland annat legalitets- objektivitets- och proportionalitetsprincipen måste ständigt beaktas. Det är också av stor vikt att lagtexten är tillräckligt tydligt formulerad.⁴³ I förarbetena till LVU betonas vikten av rättssäkerhet, då med utgångspunkt både från föräldrarna och den unges perspektiv. För att leva upp till de krav rättssäkerheten ställer menar lagstiftaren att de situationer som kan föranleda ett tvångsomhändertagande så långt som möjligt ska vara preciserade i lagen samt att alla beslut måste ges utrymme att överklagas.⁴⁴ Samtidigt tas det i förarbetet upp ett avgörande från Europadomstolen. I domen konstaterades att även om lagtexten rörande tvångsvård av unga är allmänt hållen, anses det uppfylla de krav på precision som krävs för att en lag ska anses förutsebar enligt Europakonventionen om mänskliga rättigheter. Detta särskilt med tanke på svårigheterna att utarbeta en lag på området som täcker alla de omständigheter och situationer som kan tänkas ge behov av vård. Tolkningsutrymmet ansågs därför vara befogat, just på den grunden att en stor variation av beteenden ska kunna täckas in under paragrafen.⁴⁵

Rättssäkerhet är ett omfattande begrepp, och det finns även olika former av rättssäkerhet. Materiell rättssäkerhet kan sägas handla om slutresultatet; lagen ska i slutändan garantera folket rättvisa. Formell rättssäkerhet handlar om steget innan, där är själva förfarandet i fokus. Det handlar bland annat om förutsebarhet och likabehandling.⁴⁶ Ett annat sätt att beskriva dessa skillnader är att den formella rättssäkerheten förknippas med rättsstaten och fokus är att medborgarna ska kunna lita på att makten utövas inom de ramar som lagen sätter upp. Med det synsättet gynnas rättssäkerheten av precisa regler. Den materiella rättssäkerheten är mer förknippad med välfärdsstaten.

⁴³ Leviner (2017) s. 163.

⁴⁴ Prop. 1989/90:28 s. 59.

⁴⁵ Olsson v. Sweden (no. 1) p. 62-63; Prop. 1989/90:28 s. 59.

⁴⁶ Essen (2010) s. 7.

Här finns ambitionen att genomföra sociala reformprogram, vilket innebär att målsättningsstadganden och fokus på målet blir det centrala vid tillämpningen.⁴⁷ Gustav Svensson menar att LVU får ses som en lag där det är av vikt att det så tydligt som möjligt framgår vilka förutsättningarna är för att tvångsvård ska bli aktuellt. HFD ska bidra med att genom prejudikat precisera innehållet, som domstolarna sedan har användning av när de ska tolka lagreglerna och utöva en form av kontroll i de enskilda ärendena. En precisering av befintliga normer gör att likabehandlingsprincipen blir enklare att tillämpa och leder till att rättssäkerheten ökar. På så sätt är ett formellt rättssäkerhetsbegrepp lämpligare att använda när det gäller tvångsvårdslagarna.⁴⁸

För mig är en viktig del av rättssäkerheten att människor, i sin kontakt med domstolar eller andra myndigheter, ska behandlas på ett förutsebart och likvärdigt sätt. Med utgångspunkt från vad som behandlas här, innebär det att unga människor, och deras vårdnadshavare, i förväg ska kunna känna till vilka beteenden som kan falla in under begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende' och därmed kunna föränleda vård genom LVU. Syftet med att anlägga ett rättssäkerhetsperspektiv är inte att kräva att det ska vara en ren bokstavstolkning av paragrafen, även om den tolkningsmetoden är den bästa garanten för legalitetsprincipen och allas likhet inför lagen.⁴⁹ Däremot är det viktigt att ett omhändertagande enligt LVU inte kan komma som en överraskning. Jag ställer mig därmed bakom en av de vanligaste tolkningarna av begreppet; rättssäkerhet handlar om förutsebarhet i rättsliga angelägenheter.⁵⁰ Det innebär med andra ord att vi genom rättssystemet ska kunna få klara och tydliga svar på en rättslig fråga.⁵¹ Kopplat till ämnet för denna uppsats, bör vi på ett enkelt och tydligt sätt kunna besvara om ett beteende är att räkna som socialt nedbrytande eller ej, och om den unge kan bli föremål för vård genom LVU. Förutom denna tolkning, inkluderar jag även tre olika principer i begreppet, nämligen legalitets- objektivitets- och likhetsprincipen.

2.1.1 Legalitetsprincipen

I regeringsformen framgår legalitetsprincipen genom uttrycket att den offentliga makten utövas under lagarna.⁵² Det anses vara en så viktig och avgörande princip att man särskilt ville att den skulle finnas med i den inledande paragrafen.⁵³ Legalitetsprincipen, tillsammans med objektivitetsprincipen, kommer även till uttryck i den nya förvaltningslagen

⁴⁷ Svensson (2012) s. 79 f.

⁴⁸ Svensson (2012) s. 88 f.

⁴⁹ Frändberg (2005) s. 60 f.

⁵⁰ Frändberg (2005) s. 284.

⁵¹ Frändberg (2005) s. 288 f.

⁵² 1 kap. 1 § 3 st. RF.

⁵³ Prop. 1973:90 s. 228.

(2017:900), FL. Det uttrycks som att myndigheter endast får vidta åtgärder som har stöd i rättsordningen, samt att de i sin verksamhet ska vara sakliga och opartiska.⁵⁴ Legalitetsprincipen anses vara en av grundpelarna i en rättsstat, och kan ses som ett skydd mot en godtycklig och nyckfull maktutövning. Principen kan uttryckas på en mängd olika sätt, men innebörden är att ingripande mot enskilda måste ha lagstöd. Med rättsordningen åsyftas inte endast lag, utan alla de källor som tillsammans utgör rättsordningen.⁵⁵ Vid betungande beslut ska detta stöd vara ett kvalificerat författningsstöd. Däremot innehåller principen ingen ytterligare inskränkning vad gäller myndigheternas fria skön.⁵⁶

Legalitetsprincipen innebär såväl ett förbud mot att åsidosätta gällande rättsregler som att fatta tvingande beslut som inte har stöd i lag. Myndigheter har enbart de befogenheter mot enskilda som rättsreglerna ger dem. Principen är central i all verksamhet hos myndigheter, men den är särskilt viktig när myndigheter fattar beslut som rör enskilda, det vill säga vid maktutövning.⁵⁷ När det gäller tvångsvård, som är en inskränkning av rättigheter, är det av legalitetsskäl viktigt att inte utvidga tolkningen av bestämmelserna utöver vad som kan sägas vara en rimlig tolkning av lagtexten. En för vidsträckt tolkning skulle kunna innebära att förtroendet för både förvaltningen och lagstiftningen förstörs.⁵⁸ Legalitetsprincipen kräver därmed en relativt restriktiv tolkning av föreskrifterna; tolkningen ska helst inte gå utanför ordalydelsen. Förutsebarhet är ett viktigt ledord.⁵⁹

Lagstiftning fungerar inte alltid perfekt i praktiken. Det är svårt att förutse alla situationer som kan uppstå och få en lagparagraf att täcka dessa. Därmed kommer det alltid att finnas situationer där lagstiftningen inte räcker till eller inte leder till det tänkta resultatet. Legalitetsprincipen innebär att det ligger utom myndigheternas och den enskilde tjänstemannens förmåga att göra något åt detta. Om en situation faller utanför regleringen i lagen och den tolkning som kan göras, innebär det att myndigheten helt enkelt inte kan agera, hur bra resultatet än skulle bli. En lagstiftning som inte fungerar eller inte täcker alla de situationer som behöver täckas kan aldrig rättas till genom att en myndighet eller enskild tjänsteman väger in situationer eller hänsyn som inte ska vägas in. I de fall rättstillämpningen inte får avsedd effekt ligger ansvaret på riksdagen och regeringen att ändra lagstiftningen.⁶⁰

⁵⁴ 5 § 1-2 st. FL.

⁵⁵ Prop. 2016/17:180 s. 57 ff. och 289; Essen (2021) s. 66.

⁵⁶ Sterzel (2020) s. 79 f.

⁵⁷ Essen (2021) s. 66 f.

⁵⁸ Bull (2017) s. 224.

⁵⁹ Sterzel (2020) s. 80.

⁶⁰ Essen (2021) s. 100 f.

Legalitetsprincipen är som nämnts särskilt central vid maktutövning, det vill säga vid beslut som rör enskilda.⁶¹ Störst anledning att iaktta försiktighet finns vid beslut som är betungande för den enskilde.⁶² Bramstång kritiserade en allt för vidsträckt tolkning av den äldre LVU, och ansåg att rättstillämpare bör hålla sig till lagtextens ordalydelse. Han menade att om bestämmelserna i LVU ska täcka fall som inte uttryckligen nämns i förarbetena, ska det vara fokus på att *beteendet* är jämförbart; inte att *faran* är jämförbar.⁶³ Eftersom ett omhändertagande enligt 3 § LVU kan innebära begränsningar av flera av de fri- och rättigheter som finns i 2 kap. RF, ökar kravet ytterligare på hur tolkningen av lagtext får ske. Rättigheterna som berörs är relativa, vilket innebär att de går att begränsa genom lag, om begränsningen görs för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Även om LVU är en sådan lagstiftning som innebär att begränsningar av rättigheterna får ske, måste sådan lagstiftning enligt 2 kap. 21 § RF tolkas restriktivt.⁶⁴ Regleringen ställer stora krav på att lagstiftaren på ett tydligt sätt redovisar sina syften vid införandet av en lag som är fri- och rättighetsinskränkande.⁶⁵

Legalitetsprincipen kan sägas vara en av de centrala delarna av rättssäkerheten. Principen handlar i stort om att myndigheter ska rätta sig efter och göra sina bedömningar enligt vad lagen säger. Bedömningar enligt till exempel personliga värderingar får inte vägas in. På så sätt ska förutsebarheten garanteras. Problemet som uppstår är att lagtexten ofta är vagt formulerad. Detta gör att en annan princip, objektivitetsprincipen, blir av betydelse.⁶⁶

2.1.2 Objektivitetsprincipen och likhetsprincipen

Även objektivitetsprincipen anses vara en förutsättning för en väl fungerande rättsstat. Innebörden kan beskrivas som en skyldighet att agera sakligt och opartiskt. Inom förvaltningsrätten kan principen sägas innebära ett förbud för myndigheter att låta sig vägledas av andra intressen än de som ska tillgodoses. Myndigheterna får inte heller grunda sina avgöranden på andra omständigheter än de som tillämplig författning anger ska beaktas vid en prövning.⁶⁷ Myndigheter får enbart lägga sakliga kriterier till grund vid en bedömning. Principen överlappar delvis med likhetsprincipen, som innebär att lika fall ska behandlas lika.⁶⁸ Objektivitetsprincipen innebär att

⁶¹ Essen (2022) s. 45.

⁶² Bramstång (1985) s. 1.

⁶³ Bramstång (1985) s. 8, observera att formuleringen var annorlunda i den äldre LVU mot vad den är idag.

⁶⁴ Glotz Stade (2015) s. 468 f.

⁶⁵ Prop 1975/76:209 s. 153; Glotz Stade (2015) s. 269.

⁶⁶ Essen (2010) s. 8 f.

⁶⁷ Prop. 2016/17:180 s. 59 f.; Strömberg och Lundell (2018) s. 71.

⁶⁸ Essen (2010) s. 9.

en tjänsteman aldrig får påverkas av sina privata åsikter eller uppfattningar vid beslutsfattande. På så sätt finns det även en nära koppling till legalitetsprincipen.⁶⁹

I RF uttrycks objektivitetsprincipen som att domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska iaktta saklighet och opartiskhet, samt beakta allas likhet inför lagen.⁷⁰ Som bestämmelsen är uppbyggd i RF tycks principen bestå av flera olika delar. Kravet på saklighet innebär att myndigheter inte får fatta beslut, varken gynnande eller missgynnande, om dessa inte har lagligt stöd. Den offentlighetslagstiftningen ger ofta myndigheter ett större eller mindre tolkningsutrymme, det som kallas myndigheternas fria skön. Det innebär att myndigheter i sitt beslutsfattande ofta är tvungna att göra bedömningar i det enskilda fallet; lagtext och förarbeten täcker inte alla de situationer som kan förekomma. Saklighet handlar om att myndigheter i sin bedömning endast får lägga vikt vid sakförhållanden som har betydelse för den aktuella frågan. Lagen kan sägas utgöra den första gränsen för myndigheternas fria skön, medan kravet på saklighet uppställer ytterligare krav och gränser, som inte lagtexten formulerar. På så sätt fungerar kravet på saklighet som ett mer finmaskigt skyddsnät än vad legalitetsprincipen kan åstadkomma. Saklighetskravet handlar om vilka faktorer som kan läggas till grund för ett beslut.⁷¹

Det finns en skillnad mellan kravet på saklighet och kravet på opartiskhet, även om de båda i många fall överlappar varandra. Kravet på opartiskhet kan sägas handla om objektivitet; det handlar framförallt om det relationella förhållandet mellan den som utövar makten och den som ärendet gäller, och hur det förhållandet uppfattas utåt sett.⁷² Även om det är en viktig aspekt av rättssäkerheten är det inte en del av det rättssäkerhetsperspektiv som jag använder i detta arbete.

Likhetsprincipen innebär ett krav på respekt för allas likhet inför lagen. Skyldigheten att agera sakligt och opartiskt anger även enligt lagstiftaren tydligt att diskriminering eller andra former av obefogad särbehandling inte är tillåtet.⁷³ Likhetsprincipen sammanfaller i viss utsträckning med objektivitetsprincipen, eftersom en obefogad särbehandling av personer med automatik även bryter mot kraven på saklighet och opartiskhet.⁷⁴ En sak som skiljer sig åt är att likhetsprincipen kan sägas ställa upp ett krav på konsekvens. Med det menas att i de fall där en författning är vag och kan

⁶⁹ Essen (2021) s. 67 f.

⁷⁰ 1 kap. 9 § RF.

⁷¹ Bull (2020) s. 105 ff.; SOU 2010:29 s. 149.

⁷² Bull (2020) s. 107.

⁷³ Prop. 2016/17:180 s. 60 och 289 f.

⁷⁴ Strömberg och Lundell (2018) s. 72; Bull (2020) s. 106.

leda till olika alternativa beslut, som alla kan sägas vara objektiva och sakliga, krävs att myndigheten gör ett vägval och håller sig till det. Myndigheten måste på så sätt utveckla sin egen praxis; som självklart ligger inom den ram som författningsreglerna ställer upp.⁷⁵

Likhetsprincipen hade tidigare en mer utförlig beskrivning av vilka personliga hänsyn som myndigheterna utan rättsligt stöd var förbjudna att särbehandla någon på. Det angavs till exempel att omständigheter som tro, hudfärg, ålder eller kön inte fick beaktas vid myndigheternas beslutsfattande. Numera anges inte i lagtexten vilken fakta eller vilka omständigheter som det inte får läggas vikt vid. Istället krävs att de rättsregler som ska tillämpas fyller ut och ger innebörd och mening till likhetsprincipen. Olika rättsregler kan ange olika grunder och omständigheter som får beaktas.⁷⁶ Dock är det vanligt att rättsregler inte anger om eller hur åtskillnad får göras mellan individer, eller vilka likheter och olikheter som är relevanta i sammanhanget. Det blir då upp till beslutsfattaren att genom värderingar besluta vilka olikheter eller likheter som är relevanta i fallet. Det handlar på så sätt till stor del om att besluta vad som får anses vara ovidkommande hänsyn.⁷⁷

2.2 Genusperspektivet

Jag har tidigare i detta kapitel beskrivit hur jag i uppsatsen använder mig av ett rättssäkerhetsperspektiv, och vilken innebörd begreppet har i denna uppsats. Uppsatsen innehåller ytterligare ett perspektiv, eftersom en av frågeställningarna rör eventuella skillnader i bedömningen mellan könen. På så sätt har uppsatsen även ett feministiskt perspektiv, eller som jag väljer att kalla det, ett genusperspektiv. Ett sådant perspektiv kan benämnas på flera olika sätt, men den gemensamma nämnaren är att det handlar om ett kritiskt perspektiv där syftet kan sägas vara att identifiera, analysera och förändra de maktstrukturer som särskiljer könen. Det kan även beskrivas som en sorts systemkritik av de antaganden och utgångspunkter som rätten grundar sig på. Det handlar inte om en specifik metod eller teori; att anta ett perspektiv öppnar upp för en mängd olika problematiseringar. Feministiskt perspektiv handlar till stor del om att synliggöra rättsliga strukturer och hur dessa strukturer faktiskt kan motverka och försvåra jämställdhet.⁷⁸

Jag har ingen ambition att utföra en djupare genusanalys i uppsatsen. Finns det skillnader i bedömningar mellan könen, kommer jag inte heller knyta dessa skillnader till någon feministisk teori. Att redogöra för begrepp som genus och kön, och vad andra forskare säger om dessa begrepp, ser jag inte

⁷⁵ Essen (2022) s. 114; Strömberg och Lundell (2018) s. 73.

⁷⁶ Strömberg och Lundell (2018) s. 72 f.

⁷⁷ Sundberg-Weitman (1981) s. 153 f.

⁷⁸ Gunnarsson m.fl (2018) s. 29 ff.

heller som nödvändigt för uppsatsen. Däremot anser jag, eftersom det är begrepp som jag använder i uppsatsen, att det är meningsfullt att kortfattat beskriva vad *jag* avser med dessa begrepp. Begreppet *kön* definierar jag som det biologiska könet, det vi föds med. *Genus* däremot är det socialt konstruerade könet. De skillnader jag eventuellt hittar i bedömningarna mellan könen, tillskriver jag framförallt våra föreställningar om skillnader mellan pojkar och flickor. På så sätt letar jag efter faktiska skillnader i bedömningarna mellan *könen*, medan jag anser att orsaken till de eventuella skillnaderna handlar om våra föreställningar om *genus*. För att nå en jämställd bedömning anser jag att vi måste släppa våra föreställningar om hur flickor och pojkar ska vara och att de ska bete sig på olika sätt.

Jag har även samma utgångspunkt inför mitt skrivande som Astrid Schlytter har, nämligen att när det gäller kön är rätten inte neutral.⁷⁹ Jag tror inte heller att det är möjligt för rätten att vara könsneutral; inte så länge samhället vi lever i inte är det. Jag ser inte rätten som frikopplad från samhället, rätten är i allra högsta grad en del av det. De värderingar som finns i samhället återspeglas oftast i rätten. Detta gäller självklart inte enbart våra föreställningar om kön, men det är det fokus jag har valt för uppsatsen.

I teorin är kvinnor och män idag rättsligt jämställda. Lagstiftningen är normalt könsneutral, även om det finns vissa få undantag.⁸⁰ Även i de principer som diskuterades tidigare i kapitlet är likheten mellan könen inkluderad. Regeringsformen bygger på att män och kvinnor är fullvärdiga individer och medborgare och som sådana ska de också behandlas lika.⁸¹ Genom att lagen bortser från kön kan det argumenteras för att målet med lika rättigheter för kvinnor och män är uppfyllt. Samtidigt *har* könstillhörighet i praktiken fortfarande stor betydelse.⁸² Det finns forskning som menar att även om rätten på ytan kan verka könsneutral, utgår den från en manlig norm och kan på så sätt inte beskrivas som könsneutral.⁸³ Om samhället inte är könsneutralt, kan inte rätten heller vara det. Värderingar i samhället återspeglas i rätten. Rätten är inte ett isolerat system som går utan påverkan från samhället i övrigt.⁸⁴ På det sättet kan också objektivitetsprincipen ifrågasättas. Objektivitetsprincipen kräver att beslut fattas på objektiva grunder och att myndigheter ska agera sakligt och opartiskt. Så länge det förekommer antaganden om kvinnor och män ute i samhället kan det ifrågasättas hur objektiva grunderna egentligen är.⁸⁵

⁷⁹ Schlytter (1999) s. 23.

⁸⁰ Svensson (1997) s. 15 f; se till exempel 3 kap. 3 § brottsbalken, och 2 kap. 2 § diskrimineringslagen (2008:567).

⁸¹ SOU 2007:67 s. 30.

⁸² Svensson (1997) s. 222.

⁸³ Svensson (1997) s. 17.

⁸⁴ Svensson (2018) s. 277.

⁸⁵ Se till exempel SOU 2007:67 s. 44.

Det har förts diskussioner om att de kriterier som finns för beteendefallen har behov av att moderniseras. Även om de verkar könsneutrala kan kriterierna sägas vara grundade på pojkars i högre grad utåtagerande beteende. Flickor tycks ha ett mer självdestruktivt beteende, som oftare betraktas som psykisk störning och därmed inte utgör en grund för LVU.⁸⁶

Jag kommer använda genusperspektivet både i det kapitel som utreder gällande rätt, men framförallt i kapitlet gällande undersökningen av det empiriska materialet. Finns det skillnader i bedömningarna mellan pojkar och flickor? Lyfts samma omständigheter och beteenden upp av socialtjänst och domstol oavsett kön, eller läggs vikt på olika omständigheter beroende på den unges kön?

⁸⁶ SOU 2009:68 s. 221.

3 Vård med stöd av LVU

I förra kapitlet redogjordes för arbetets två perspektiv. Detta kapitel inleds med en kort redogörelse för vad som krävs för vård med stöd av LVU och syftet med lagstiftningen. Beskrivningen fördjupas mot beteendefallen som regleras i 3 § LVU, för att sedan inriktas mot ett av rekvisiten i paragrafen, nämligen 'annat socialt nedbrytande beteende'. Syftet med kapitlet är att utreda vilka beteenden som faller in under rekvisitet enligt gällande rätt.

3.1 Tvångsvård av unga

Utgångspunkten är att vård och insatser för barn och unga under 18 år i första hand ska ske i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen.⁸⁷ Tvångsvård kan dock ske om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 §§ LVU föreligger. Det krävs dessutom att det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av dennes vårdnadshavare, eller av den unge själv om denne är över 15 år gammal.⁸⁸ Tvångsvård kan därmed endast ges antingen grundat på miljöfallen som regleras i 2 §, eller de så kallade beteendefallen som regleras i 3 §, samt att samtycke till den behövliga vården saknas. Vid alla beslut om vård enligt LVU ska barnets bästa vara avgörande.⁸⁹ Som tidigare nämnts kommer denna uppsats endast behandla omhändertaganden som rör beteendefallen.

Syftet med LVU är att ge samhället möjlighet att ingripa med tvång för att kunna fullgöra sin skyldighet mot barn och unga att ge vård och behandling i de fall där samtycke saknas.⁹⁰ Syftet är därmed att det ska vara en skyddslagstiftning för våra barn och unga, när deras behov inte kan tillgodoses på annat sätt.⁹¹ Även om det är en skyddslagstiftning kan det trots allt handla om frihetsberövande, något alla enligt grundlag är skyddade mot.⁹² Det är en av de relativa rättigheter som, om vissa förutsättningar är uppfyllda, kan begränsas genom lag.⁹³ Begränsningar får till exempel endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och de får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett begränsningen.⁹⁴

Beslut om vård med stöd av LVU meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Ansökan ska bland annat redogöra för den

⁸⁷ 1 § 1 st. LVU.

⁸⁸ 1 § 2 st. LVU.

⁸⁹ 1 § 5 st. LVU.

⁹⁰ Prop. 1989/90:28 s. 38.

⁹¹ Prop. 1989/90:28 s. 59.

⁹² 2 kap. 8 § RF.

⁹³ 2 kap. 20 § RF.

⁹⁴ 2 kap. 21 § RF.

unges förhållande, de omständigheter som ligger till grund för vårdbehovet, samt vilken vård socialnämnden avser att anordna.⁹⁵ Socialnämnden kan under vissa förutsättningar fatta beslut att den unge omedelbart ska omhändertas i väntan på rättens prövning av frågan.⁹⁶

3.2 Beteendefallen

Vård enligt 3 § LVU kan beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom antingen missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.⁹⁷ Normalt kan vård enligt LVU beredas för unga under 18 år⁹⁸, men i beteendefallen kan vård även beredas till unga mellan 18 och 20 år, om vården med hänsyn till den unges förhållande och behov anses lämpligare än andra vårdformer, samt att samtycke från den unge saknas.⁹⁹ Vad som avses med andra vårdformer är kriminalvård, psykiatrisk vård eller missbrukarvård.¹⁰⁰ Vård som beslutats med stöd av 3 § ska avslutas senast när den unge fyller 21 år.¹⁰¹

När den nya lagen trädde i kraft 1990 ändrades kravet i beteendefallen, från att förhållandet skulle medföra allvarlig fara för den unges hälsa eller utveckling¹⁰² till att beteendet skulle innebära en påtaglig risk för skada för den unges hälsa eller utveckling. Syftet med ändringen var att göra det möjligt att ingripa i ett tidigare skede i beteendefallen.¹⁰³ Farebegreppet hade tidigare utsatts för kritik grundat på att det ansågs vara för abstrakt och ge ett för stort tolkningsutrymme, vilket kunde innebära godtyckliga tolkningar och subjektiva antaganden.¹⁰⁴ Att uttrycket blev just påtaglig risk för skada innebär att ett omhändertagande kan ske innan det finns en konstaterad skada, vilket är viktigt för en skyddslagstiftning. Det krävs dock att risken är både påtaglig och tydligt märkbar, men att kräva att det finns en stor risk anses göra tolkningen för restriktiv. Med tanke på att det är en tvångslagstiftning får risken däremot inte vara obetydlig, oklar eller avlägsen; det måste handla om en klar och konkret risk för skada. Allmänna samhällsvärderingar eller subjektiva antaganden om att barnet eller den unge riskeras att skadas är inte tillräckliga skäl för ett omhändertagande. Förändringen innebar att samma begrepp används i både beteendefallen och miljöfallen, och att socialtjänsten därmed kan ingripa i ett tidigare skede när

⁹⁵ 4 § LVU.

⁹⁶ 6 § LVU.

⁹⁷ 3 § 1 st. LVU.

⁹⁸ 1 § 2 st. LVU.

⁹⁹ 1 § 3 st. LVU.

¹⁰⁰ Strömberg och Lundell (2019) s. 150.

¹⁰¹ 21 § 4 st. LVU.

¹⁰² se 1 § 2 st. 2 i lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (gamla lagen).

¹⁰³ Prop. 1989/90:28 s. 56 f.

¹⁰⁴ Prop. 1989/90:28 s. 61.

det gäller beteendefallen. För just beteendefallen innebär begreppsändringen därmed en utvidgad möjlighet för socialtjänsten att agera. Det ansågs inte önskvärt att ha en gradskillnad på när samhället gavs möjlighet att ingripa beroende på om vårdbehovet fanns på grund av brister i miljön eller på grund av den unges eget beteende.¹⁰⁵ Förändringarna skulle också möjliggöra ett tidigare avbrott i en annars troligtvis nedåtgående destruktiv spiral, där åtgärderna som krävs vid ett senare ingripande kan komma att kräva både återkommande och mer långtgående åtgärder.¹⁰⁶ Risken får inte vara övergående eller mindre betydande; det måste gå att konstatera att risken för skada är så påtaglig att det föreligger ett vårdbehov för barnet eller den unge. Det är den unges hälsa eller utveckling som måste riskera att ta skada för att ett ingripande enligt LVU ska bli möjligt. Med hälsa åsyftas såväl den fysiska som den psykiska hälsan, och även den sociala utvecklingen ska läsas in i begreppet.¹⁰⁷

För de unga som är eller blir omhändertagna på grund av sitt eget beteende och som av någon anledning anses ha ett behov av särskilt noggrann tillsyn, finns det särskilda ungdomshem, även kallade SiS-hem.¹⁰⁸ Dessa hem kan endast användas som placering om den unge får vård grundat på 3 § LVU. På dessa hem finns särskilda befogenheter, som vid användning kan innebära stora begränsningar för den enskilde. Den unges rörelsefrihet får till exempel begränsas och telefonsamtal och besök förvägras under vissa förutsättningar.¹⁰⁹ Vården kan ske vid en låsbar enhet och vid vissa specifika omständigheter kan den unge även hållas i avskildhet.¹¹⁰ Vidare är kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning tillåtna under vissa angivna förutsättningar och det kan föreligga en skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov.¹¹¹ Tvångsvård enligt 3 § LVU är därför mer rättighetsinskränkande än om vården baseras på 2 § LVU.¹¹²

Lagstiftningen ger socialtjänsten en möjlighet att ge den unge den vård som krävs, om det inte är möjligt att ge vård på frivillig väg. Socialtjänstens insatser ska enbart bestämmas grundat på den unges aktuella vårdbehov. Lagen är inte till för att tillgodose samhällsskyddet, även om det kan bli en effekt av ett ingripande. Det innebär att även om det finns ett intresse, eller för den delen ett behov, av att skydda omgivningen eller den unges familj, är det inte ett tillräckligt skäl för att vård ska beredas enligt LVU.¹¹³ Syftet med

¹⁰⁵ Prop. 1989/90:28 s. 61 ff. och 109.

¹⁰⁶ Prop. 1989/90:28 s. 67.

¹⁰⁷ Prop. 1989/90:28 s. 107.

¹⁰⁸ 12 § LVU.

¹⁰⁹ 15 och 15 a §§ LVU.

¹¹⁰ 15 b och 15 c §§ LVU

¹¹¹ 17 och 17 a §§ LVU.

¹¹² Glotz Stade (2015) s. 467 f.

¹¹³ Prop. 1979/80:1 s. 583; Lundgren och Sunesson (2023, Version 36, JUNO), kommentaren till 3 § LVU.

lagen är att ge möjlighet att tillgodose ett skyddsbehov, som i beteendefallen handlar om att skydda den unge från sitt eget beteende.¹¹⁴

3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende

Denna uppsats riktar in sig på ett av de beteenderekvisit som kan föranleda vård enligt 3 § LVU, nämligen 'annat socialt nedbrytande beteende'. Enligt tidigare lydelse, i 1980 års LVU, kunde ett omhändertagande i beteendefallen ske om den unge utsatte sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller därmed jämförbart beteende.¹¹⁵ Som exempel på sådant jämförbart beteende nämns om den unge har begått några allvarliga brott men inte så pass att det kan benämnas brottslig verksamhet, eller om den unge prostituerar sig. Det uttrycks särskilt att prostitution gäller för både pojkar och flickor.¹¹⁶ Med det nu gällande uttrycket 'annat socialt nedbrytande beteende', ville lagstiftaren ge socialtjänsten möjlighet att ingripa även i situationer där den unges beteende inte var jämförbart med brottslig verksamhet eller att använda beroendeframkallande medel. Som exempel angavs att få bort den unge från vissa olämpliga miljöer, till exempel om den unge vistades i missbruksmiljöer eller uppträdde på sexklubb. Lagstiftaren ville ringa in situationer när den unge betedde sig på sätt som avvek från samhällets grundläggande normer. Övriga förutsättningar för ett ingripande måste självklart även i dessa fall vara uppfyllda. Det innebär att endast tillfälliga vistelser i en olämplig miljö inte kan lägga grund för ett omhändertagande; det är inte tillräckligt för att det ska innebära en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling.¹¹⁷ Andra exempel på 'socialt nedbrytande beteende' kan vara att den unge begår enstaka allvarliga brott utan att det kommer upp på den nivån att det kan falla under brottslig verksamhet eller att han eller hon prostituerar sig, det vill säga samma situationer som angavs för gamla lagen.¹¹⁸

Även om bestämmelsen har genomgått förändringar, kan rättsfall från den tiden ha relevans även idag. Ett sådant fall är från 1984 och rör en pojke vars beteende gällde att han isolerade sig, sov på dagarna och var ute på nätterna, samt att han vid tre tillfällen gjort sig skyldig till inbrottsstöld. Regeringsrätten menade att de tre stölderna inte var av den art att det kunde bedömas som brottslig verksamhet. Den *sammantagna bedömningen* ansågs dock i tillräcklig grad utgöra grund för omhändertagande. Det är därmed alltid en sammantagen bedömning av omständigheterna i fallet som ska göras. Omständigheterna kanske inte var för sig räcker till att den unge ska

¹¹⁴ Mattsson (2002) s. 429 f.

¹¹⁵ 1 § 2 st. 2 lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (gamla lagen).

¹¹⁶ Prop. 1979/80:1 s. 583.

¹¹⁷ Prop. 1989/90:28 s. 66 f.

¹¹⁸ Prop. 1989/90:28 s. 109.

anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende', men sammantaget kan det räcka.¹¹⁹

Det har slagits fast att begreppet även innefattar andra beteende än de som särskilt nämns i förarbetena. I det specifika fallet gällde det en pojke som under lång tid uppvisat stor aggressivitet och vid flera tillfällen brukat våld, både i skolan, vid tillfällen av omhändertagande, samt i hemmet mot sin mamma och syskon. Kammarrätten gjorde bedömningen att beteendet inte kunde räknas som socialt nedbrytande. Regeringsrätten konstaterade kortfattat i sin dom att redan det beteende som framkommit i underinstanserna var att betraktas som socialt nedbrytande.¹²⁰

Det har även fastslagits vissa situationer eller beteenden som *inte* faller under begreppet 'socialt nedbrytande beteende'. Beteende som är symptom på en psykisk störning kan inte falla under begreppet. Barn och unga som lider av en psykisk störning kan därmed inte enbart av det skälet få vård grundat på LVU. Om den unge uppvisar ett oönskat beteende och även har någon form av psykisk störning, innebär det att beteendet ifråga även måste kunna finnas hos en person utan störningen för att det ska kunna karaktäriseras som socialt nedbrytande. Psykisk sjukdom utgör därmed inte ett hinder för att den unge ska kunna omhändertas med hjälp av LVU, men det är inte tillräckligt. Det uttrycktes tydligt att ett beteende som är att betrakta som ett symptom på en psykisk störning inte kan sägas utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende'. I målet beskrev socialtjänsten att de inte kunde uttala sig om flickans beteende var orsakat av flickans ADHD och autismspektrumstörning, men att det kunde antas att beteendet i vart fall delvis var en följd av hennes psykiska funktionshinder.¹²¹

Ett annat fall gällde om risktagande kunde ses som 'socialt nedbrytande beteende'. Det rörde en flicka som redan var placerad genom 2 § LVU på grund av misshandel, hot och kränkande behandling i hemmet. Frågan HFD tog ställning till gällde om flickan, genom att riskera att berätta var hon befann sig, uppvisade ett 'socialt nedbrytande beteende' och därmed kunde omhändertas grundat på 3 § LVU. Flickan hade blivit filmad på ett sådant sätt att hennes vistelseort kunde avslöjas och lagt ut klippet på Facebook. Hon hade även avvikit från sitt boende och vistats i städer där släkt och vänner kunde finnas. Risktagandet handlade därmed om att flickan riskerade att röja sin vistelseort och sin identitet för sin familj och på så sätt utsättas för hedersrelaterat våld. Socialtjänsten framförde argumentationer i linje med att flickan, genom flera olika beteenden, uppvisade en oförmåga att inte utsätta sig för riskfyllda situationer. Det 'socialt nedbrytande

¹¹⁹ Se till exempel RÅ 84 2:31.

¹²⁰ RÅ 2000 ref. 33.

¹²¹ RÅ 2010 ref. 24.

beteendet' handlade om en oförmåga eller ovilja att skydda sig själv från ett allvarligt hot. HFD ansåg inte att flickans risktagande utgjorde ett 'socialt nedbrytande beteende'. Domstolen för även argumentationen att eftersom tvångsomhändertagande är en ingripande åtgärd som kan innebära inskränkningar av den unges rörelsefrihet och integritet, bör tillämpningen av 3 § LVU inte gå utöver en rimlig tolkning av ordalydelsen. Enbart det faktum att den unge utsätter sig för risk kan inte innebära att beteendet räknas som socialt nedbrytande.¹²²

HFD kom fram till samma slutsats i en dom som gällde en 17-årig pojke. Hans risktagande bestod i att han misskötte sin medicinering efter bland annat en levertransplantation, vilket kunde leda till livsfara. HFD gjorde bedömningen att även om pojken utsatte sin hälsa för mycket stora risker, kan beteendet inte räknas som socialt nedbrytande. Eftersom situationen varken förekommer i förarbetena eller går att tolka in i enlighet med ordalydelsen i 3 §, kunde de inte bereda pojken vård enligt paragrafen.¹²³

Ytterligare klagoranden från HFD är att vänta inom kort. HFD gav i början av maj 2023 provningstillstånd gällande frågan om självmald isolering i hemmet och skolfrånvaro kan utgöra socialt nedbrytande beteende.¹²⁴ Rekvisitetet är även föremål för en kommande utredning. Vid ett regeringssammanträde den 30 november 2023 beslutades att en särskild utredare bland annat ska ta ställning till om rekvisitetet 'annat socialt nedbrytande beteende' ska ändras för att inkludera fler beteende, eller om det ska införas fler rekvisit för att på så sätt skilja mellan riskbeteende av olika karaktär.¹²⁵ Det medges att det runt rekvisitetet finns otydligheter och gränsdragningsproblem, och att det finns ett behov av att analysera vilka beteende som idag faller inom eller utanför ramen. Grunderna behöver ses över för att bättre motsvara de beteenden och normer som finns i dagens samhälle, med särskilt beaktande gällande barn och unga som involveras och utnyttjas i kriminella nätverk samt den risk ett återvändande till en miljö med hedersförtryck innebär.¹²⁶ Utredaren ska lämna nödvändiga författningsförslag och uppdraget ska redovisas senast den 28 augusti 2025.¹²⁷

¹²² HFD 2015 ref. 7.

¹²³ HFD 2015 ref. 42.

¹²⁴ Högsta förvaltningsdomstolen, beslut 2023-05-05 i mål 1621-23. Enligt mailkonversation med HFD hölls föredragning i målet den 16 november 2023, men något besked när avgörandet kan komma att meddelas går inte att ge. Sista kontakten skedde den 21 december, då hade ännu inget avgörande meddelats.

¹²⁵ Dir. 2023:160 s. 1.

¹²⁶ Dir. 2023:160 s. 3 ff.

¹²⁷ Dir. 2023:160 s. 17.

Ovanstående praxis tycks visa en restriktivitet gällande att bedöma risktagande som socialt nedbrytande beteende. HFD verkar markera mot alltför långtgående tolkningar av vad som kan utgöra 'socialt nedbrytande beteende', både vad gäller tolkning av ordalydelsen i lagtexten men även en restriktivitet gällande att grunda bedömningen på beteenden eller situationer som inte tas upp i förarbeten. Pernilla Leviner har framfört att denna mer restriktiva syn på rekvisitet kan ha att göra med legalitetsprincipen; för att myndighetsutövningen som får anses så pass ingripande ska kunna ses som legitim krävs en striktare lagtolkning.¹²⁸

Rekvisitet kan, trots vissa prejudicerande rättsfall, fortfarande sägas vara väldigt allmänt. Det kan omfatta många olika situationer och beteenden, och kanske måste det också vara så. Det är dock tydligt att det avgörande är den unges sätt att uppföra sig eller uppträda. Det är därmed själva beteendet som är det centrala; det som ska kunna bedömas som socialt nedbrytande. Det har genom åren i olika utredningar föreslagits flera olika uttryck som skulle kunna användas till det tredje rekvisitet. Det har bland annat argumenterats för att istället använda 'annat farligt levnadssätt', där faran handlar om att levnadssättet är farligt för den unges hälsa eller utveckling.¹²⁹ Problemet som jag ser det handlar om att ett enda begrepp ska täcka in många olika situationer och beteenden, helst även beteende som vi inte idag har problem med. Samtidigt måste begreppet vara så tydligt att det blir förutsebart vilka beteende som kan omfattas.

Vad gäller könsskillnader är lagen neutralt utformad. Ett av de få beteende som rör sexualitet som tas upp i förarbeten gäller prostitution, och där betonas det särskilt att det gäller både pojkar och flickor. I förarbetet till den nu gällande lagen anges att uppträda på sexklubbar som ett exempel på olämplig miljö. Här poängteras inte att det gäller för båda könen. Oavsett anledning till att inte nämna att exemplet gäller både pojkar och flickor, finns det inget som tyder på att det enbart gäller flickor. Enligt gällande rätt får lagstiftningen anses könsneutral, åtminstone med innebörden att de exempel som anges gäller båda könen.

3.2.1.1 Fördjupning angående risktagande

I föregående avsnitt behandlades några prejudikat som rörde risktagande som 'socialt nedbrytande beteende'. Rättsläget tycks dock inte vara helt klart vad gäller just detta, och då framförallt i situationer med hedersproblematik. Av den anledningen ser jag ett värde i att fördjupa analysen runt detta.

¹²⁸ Leviner (2017) s. 169.

¹²⁹ Ds S 1987:3 s. 74.

Senare domar från kammarrätterna med liknande omständigheter som i fallet HFD 2015 ref. 7, visar på att rättsläget är osäkert i dessa fall. Domstolen, och socialtjänsten, har till exempel argumenterat att förhållandet i just det fallet inte kan betraktas enbart som ett obetänksamt handlande av en ung människa. Sättet att se på beteendet kan vridas så att det handlar om att den unga, om hon genom sitt beteende riskerar ett återvändande till familjen, hamnar i en miljö som är så destruktiv att själva miljön anses olämplig.¹³⁰ I just detta fallet verkar det som att kammarrätten jämför familjeförhållandena i en hederskontext med sådana olämpliga platser som räknas upp i förarbetet, det vill säga missbruksmiljöer eller andra olämpliga miljöer. På så sätt tycks fokus komma bort från den tveksamma bedömningen om risktagande som socialt nedbrytande beteende, och läggs istället på olämpliga miljöer. Det har i andra fall uttryckts att skillnaden ligger i att det i just detta fallet finns en uttrycklig vilja eller avsikt att återvända till den riskfyllda miljön, till skillnad mot HFD 2015 ref. 7 där det enbart handlade om ett beteende som gjorde att flickan riskerade att avslöja sin vistelseort.¹³¹

I ett fall ändrar kammarrätten förvaltningsrättens bedömning och beslutar att flickan ska beredas vård i enlighet med 1 och 3 §§ i LVU. Förvaltningsrätten hade i sitt avgörande hänvisat till avgörandet i HFD 2015 ref. 7 när de gjorde sin bedömning och avslog ansökan.¹³² Även detta fallet handlar om hedersproblematik, och det finns en samstämmighet mellan förvaltningsrätten och kammarrätten att hotbilden mot flickan är allvarlig. Det nämns även i kammarrätten att enbart det förhållandet att den unge utsätter sig för en risk inte gör att beteendet kan betecknas som socialt nedbrytande. Flickans vilja att återförenas med sin familj anses dock i detta fallet vara ett sådant beteende, eftersom hemmiljön avviker från samhällets grundläggande normer och flickan vid ett återförenande skulle komma att utsättas för en mycket destruktiv miljö. I utredningen uttrycks det att flickans vilja att återvända grundar sig på hennes uppfostran att familjens heder och anseende är viktigare än flickans egna behov och rättigheter. Detta anses inte som enbart ett obetänksamt handlande av en ung människa utan som ett beteende flickan behöver skyddas mot. Hemmet anses vara en sådan riskmiljö som unga behöver skyddas mot, och likställs med missbruksmiljö eller annan olämplig miljö.¹³³

Vad jag anser är mest intressant i det ovanstående fallet är den skiljaktiga meningen. Två kammarrättsråd menar att det inte kan handla om ett 'socialt nedbrytande beteende', eftersom det är familjens beteende som utgör ett hot

¹³⁰ Kammarrätten i Göteborg, dom 2022-04-20 i mål 7416-21.

¹³¹ Kammarrätten i Sundsvall, dom 2015-04-09 i mål 723-15.

¹³² Förvaltningsrätten i Stockholm, dom 2015-04-22 i mål 4414-15.

¹³³ Kammarrätten i Stockholm, dom 2015-07-17 i mål 4414-15.

mot flickan och inte hennes eget beteende. Flickans vilja att återvända till sin familj kan inte anses bryta mot samhällets normer och därmed inte sägas vara ett 'socialt nedbrytande beteende'. Omhändertagande enligt 3 § LVU är av särskilt ingripande karaktär och det är därför av yttersta vikt att tillämpningen inte går utöver en rimlig tolkning av ordalydelsen.¹³⁴ De skiljaktiga domarna menar att problemet finns i flickans hemmiljö, och inte i hennes eget beteende. Därmed hade ett omhändertagande, enligt deras sätt att se på det, varit aktuellt genom paragrafen som reglerar miljöfallen, men inte genom 3 § och beteendefallen. Anledningen att det är viktigt att göra skillnad mellan paragraferna är just de särskilda befogenheter som kan aktualiseras om omhändertagandet sker via 3 § och gör den vårdgrunden mer ingripande än miljöfallen.¹³⁵

Det finns fler bedömningar med liknande resonemang som de skiljaktiga kammarrättsråden. Även om uppgifterna angående våld och kontroll i hemmet är trovärdiga, anses inte den unges vilja att återförenas med familjen utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende', trots att det i praktiken innebär en risk för den unga. Riskerna härrör och beror på familjens beteende och inte till den unge.¹³⁶ Dessa resonemang går helt i linje med de skiljaktiga kammarrättsråden.

Tidigare genomgångna prejudikat från HFD har visat en restriktivitet mot att omhänderta unga på grunden 'annat socialt nedbrytande beteende' när det gäller risktagande och risken i själva verket utgör hedersförtryck. Praxis från kammarrätterna tyder på att det saknas samsyn i hur de fall ska behandlas när beteendet den unge uppvisar handlar om risk eller vilja att återvända till en hederskontext. Läget får därmed sägas vara rättsosäkert. En anledning till att socialtjänsten vill få det att handla om ett beteendeproblem enligt 3 § LVU kan ha att göra med att tvångsvård enligt den paragrafen är möjlig även efter det att den unge fyllt 18 år.¹³⁷ Anses den unge vara i behov av skydd men närmar sig 18 eller har fyllt 18, är det helt enkelt beteendeparagrafen de får använda. Detta är dock inte ett problem för rättstillämparen att lösa. Om problemet finns i den ungas miljö, har lagstiftaren varit tydlig med att vården ska upphöra när den unge fyller 18 år, och även att vården inte kan inledas efter det att den unge fyllt 18.

Jag anser att problemet i dessa fallen är miljörelaterade, och att göra bedömningen att en ungdoms egen familj är att betrakta som en olämplig miljö och på det viset knyta det till beteendeproblematik är för mig långsökt.

¹³⁴ Kammarrätten i Stockholm, dom 2015-07-17 i mål 4414-15.

¹³⁵ Se avsnitt 3.2 Beteendefallen.

¹³⁶ Se till exempel Kammarrätten i Sundsvall, dom 2020-01-28 i mål 3284-19 och Kammarrätten i Jönköping, dom 2021-10-20 i mål 2701-21.

¹³⁷ 1 § 3 st. LVU; se också diskussion om detta i Leviner (2017) s. 164 ff.

Hur olämplig miljön än kan tyckas vara utifrån sett, handlar det om den unges familj. Vill den unge själv ha hjälp att inte återvända till familjen finns samtycke, och insatser med tvång är inte behövliga. Om den unge däremot uttrycker en vilja att återvända, eller utsätter sig för risker som gör att familjen kan lokalisera hen, kan inte rättstillämpare omvandla ett miljöproblem till ett beteendeproblem enbart på grund av ålder eller att den unge anses behöva bo på ett boende som kräver omhändertagande enligt 3 § LVU. Jag anser att det är ett stort rättssäkerhetsproblem, där lagstiftaren behöver agera för att kunna säkerställa förutsebarhet, men även för att objektivitetsprincipen och likabehandlingsprincipen ska kunna följas.

4 Analys av underrättsdomar

Jag har i föregående kapitel undersökt vad uttrycket 'annat socialt nedbrytande beteende' innebär enligt gällande rätt. I detta kapitel undersöker jag vilka omständigheter som faller in under begreppet när förvaltningsdomstolarna gör bedömningen om de unga ska beredas vård genom LVU på den grunden. Syftet är därmed att se hur väl förvaltningsrättens tillämpning av rekvisitet överensstämmer med gällande rätt. Syftet är även att undersöka om bedömningen kan anses vara könsneutral och rättssäker.

Kapitlet inleds med en beskrivning av hur det empiriska materialet samlats in och bearbetats, följt av en kort sammanställning av rättsfallen. Jag redogör därefter för de olika kategorier som undersökningen indelats i. I slutet av kapitlet redogörs för vissa omständigheter som inte har direkt anknytning till rekvisitet utan rör andra reflektioner gällande rättssäkerhet eller genusperspektivet. Jag kommer under varje rubrik analysera hur resultatet kan tolkas genom de båda perspektiven.

4.1 Insamling och bearbetning av empiriskt material

Vid insamling av det empiriska underlaget användes först JUNO för att sortera ut de rättsfall som sedan begärdes in från förvaltningsrätterna. Jag sökte på 'LVU', 'ansökan', '3 §' samt frasen 'socialt nedbrytande beteende'. Därefter sorterades resultatet till domar från förvaltningsrätterna och 2023, eftersom uppsatsens syfte är att se hur tillämpningen ser ut i underrätterna *just nu*. För undersökningen anser jag det därför inte viktigt att kontrollera om domarna vunnit laga kraft eller blivit överklagade. Avsikten är att ge en översiktsbild på vilka grunder underrätterna ger vård enligt 3 § LVU och rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende', samt om det finns skillnader mellan könen.

Sökningen gav mig initialt över 800 domar. För att få en geografisk spridning på rättsfallen valde jag att plocka ut materialet från två olika månader: februari och augusti. Redan i JUNO sorterades de mål bort som jag via rubriken kunde se inte gällde ansökan om beredande av vård. Domar med rubriker som innehöll till exempel 'överklagan av beslut', 'fortsatt omhändertagande' eller 'upphörande av vård', sorterades därmed bort. Via JUNO fick jag tillgång till målnumret, därefter begärdes de utvalda målen ut hos respektive förvaltningsrätt. Trots den första utrensningen fanns det fortfarande kvar mål som inte gällde ansökan om beredande av vård; dessa mål rensades bort vid genomläsningen.

Under genomläsningen av rättsfallen sorterades även de rättsfall bort som enbart grundade sig på något av de andra rekvisit som kan föranleda vård

enligt 3 § LVU. I flera av rättsfallen grundar sig ansökan på alla tre rekvisit som kan föranleda vård. I de fall där rätten på ett tydligt sätt separerar bedömningarna och de grundar sig på olika beteenden hos den unge, har jag tagit med rättsfallen i undersökningen. Jag valde att sortera bort rättsfall som gällde omhändertagande av fler än ett barn i samma mål.

Vid genomläsningen av rättsfallen noterade jag den unges kön, ålder vid datumet när domen meddelades, om det var ett bifall eller avslag på ansökan, samt vilken förvaltningsrätt det gällde (orten). Jag antecknade även om det i domen fanns någon notering som gällde den unges sexuella beteende. Detta gjordes eftersom jag från början antog att det kunde finnas skillnader mellan könen vad gäller just det. Jag sorterade och antecknade även rättsfallen efter vilken huvudsaklig grund som gjorde att den unge ansågs ha ett socialt nedbrytande beteende, och om det var en flicka eller pojke. De kategorier jag från början utgick från är de som på ett eller annat sätt finns med som exempel i förarbeten eller prejudicerande rättsfall.

Jag delade in rättsfallen i följande kategorier:

- beteende relaterat till brottslighet/umgänge med kriminella
- beteende relaterat till drogmissbruk/missbruksmiljöer eller andra olämpliga miljöer
- beteende relaterat till aggressivitet/ användande av våld
- beteende relaterat till sexualitet

Dessa grunder bedömer jag som 'rättssäkra' på så sätt att de, genom att nämnas i förarbete eller prejudikat, får ses som förutsebara grunder. Uppvisar den unge sådana beteenden bör det stå klart att det kan ses som 'annat socialt nedbrytande beteende' och föranleda ett omhändertagande via LVU på den grunden.

Jag använde även kategorier som jag ansåg som tveksamma grunder, som:

- psykisk sjukdom
- risktagande
- andra tveksamma grunder

Förhoppningen var att efterhand kunna identifiera mönster i rättsfallen och lägga till kategorier efter behov.

Även om mitt huvudsakliga fokus var att titta på skälen för domstolens avgörande, valde jag att läsa igenom alla rättsfall från början till slut. Delar som är återkommande i samtliga domar, som *tillämpliga bestämmelser*, lades dock ingen större vikt vid.

Ett vanligt förfarandesätt i domskrivning är att domstolen delar upp bedömningen i två delar. Den första frågan de besvarar är om situationen eller beteendet i det specifika fallet kan anses som ett sådant 'socialt

nedbrytande beteende' som avses i 3 § LVU. De går sedan vidare för att göra bedömningen av om vården kan tillgodoses på frivillig väg, det vill säga de undersöker om det finns samtycke eller ej. Den sistnämnda bedömningen var egentligen inte en av sakerna som skulle undersökas i uppsatsen, men efterhand jag läste noterade jag intressanta aspekter också vid den delen av bedömningen. Även om vissa delar därmed egentligen faller utanför min huvudsakliga undersökning har jag valt att kortfattat redogöra för dessa övriga iakttagelser, i de fall det kan kopplas till rättssäkerhetsperspektivet eller genusperspektivet.

En tanke att ta med i beaktande är att jag vid studiet av domar inte får den fullständiga bilden. Jag har inte tillgång till den utredning som socialtjänsten gett in till förvaltningsrätten, och jag har ingen bild av vad som skett under den muntliga förhandlingen. Jag får ta del av det som domaren valt att ta med i domen, vilket bör vara det som anses vara av störst vikt för avgörandet. Det kan dock finnas delar som valts att inte tas med i domen, kanske av hänsyn till den unges integritet. Jag är med andra ord medveten om att jag, genom att enbart läsa domen, inte får tillgång till hela bilden.

4.1.1 Hantering och reflektioner angående integritetskänsligt material

Alla domar jag begärde ut är belagda med socialtjänstsekretess enligt 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Det innebär att sekretess gäller för de uppgifter om den enskildes hälsotillstånd och andra personliga förhållanden som lagts fram vid rättens förhandling bakom stängda dörrar och som inte tagits in i domen.¹³⁸ Däremot är inga personliga uppgifter maskerade i domarna. Domarna berör integritetskänsliga uppgifter, vilket självklart ska behandlas med stor respekt.

Det finns ingen anledning att nämna namn som förekommer i rättsfallen. Däremot är kön en av de aspekter jag har valt att titta på, vilket innebär att rättsfallen bland annat sorterats efter kön. När jag nämner rättsfall där könet i sig inte är det primära, har jag valt att använda 'hen'. Jag använder mig oftast av uttrycket 'den unge'. Uttrycket ska läsas som köns- och åldersneutralt. Av respekt för den personliga integriteten och känsligheten i innehållet, har jag valt att inte nämna målnumret. I uppsatsen benämns rättsfallen som Rättsfall 1 till och med Rättsfall 121, utan någon specifik inbördes ordning.¹³⁹

¹³⁸ Grundat på detta valde jag att inte begära ut domar från förvaltningsrätten i Malmö från februari månad, eftersom jag under den perioden hade praktik och satt med på muntliga förhandlingar gällande vård enligt LVU. Jag ville inte ta med material i arbetet där jag har mer bakgrundsinformation än vad som står i domen.

¹³⁹ Jag har valt att skapa en separat kodlista, där det går att se vilket målnummer som hör till vilket Rättsfall. Kodlistan kommer endast att tillhandahållas examinator och opponert.

4.2 Kort om rättsfallen

Undersökningen består totalt av 121 rättsfall. Av dessa rör 60,3 % pojkar och 39,7 % flickor. Ett av rättsfallen saknar uppgifter om den unges ålder. I övrigt låg genomsnittsåldern på 15,1 år; 15,2 år för pojkarna och 14,8 år för flickorna.¹⁴⁰

Nedan redovisas tabeller med antal för de olika kategorierna. Procenten kommer att redogöras för under respektive rubrik.

Tabell 1: Antal rättsfall i undersökningen

Pojkar	73
Flickor	48
Totalt	121

Tabell 2: Antal unga under respektive huvudorsak till vad som utgör 'socialt nedbrytande beteende'

Orsak:	Pojkar:	Flickor:	Totalt:
Brottslighet/umgänge med kriminella	41	3	44
Drogmissbruk/missbruksmiljöer/ andra olämpliga miljöer	20	30	50
Aggressivitet/våldsanvändning	3	4	7
Sexuella grunder	1	1	2
Tveksamma grunder	4	8	12
Ej bifall till ansökan om vård	4	2	6

¹⁴⁰ Det är den unges ålder vid tidpunkten när domen avkunnades som beräkningarna grundar sig på.

Tabell 3: Antal rättsfall där sexuella orsaker nämns, uttalat eller outtalat, som grund för rekvisitet 'socialt nedbrytande beteende'

Pojkar	2
Flickor	10
Totalt	12

Tabell 4: Antal rättsfall placerade under Tveksamma grunder och dess underkategorier

Orsak:	Pojkar:	Flickor:	Totalt:
Tveksamma grunder	4	4	8
Psykisk sjukdom	0	0	0
Rishtagande	0	4	4

Tabell 5: Antal rättsfall där socialnämnden ansökte om vård grundat på både 2 och 3 §§ LVU

Pojkar	17
Flickor	15
Totalt	32

4.3 Grunder för socialt nedbrytande beteende

Det är sällan det finns en renodlad grund eller ett specifikt beteende som ensamt kan sägas utgöra det 'socialt nedbrytande beteendet'. Många domar hänvisar också ofta till att det är en sammantagen bedömning av de olika beteenden som den unge uppvisar som ska göras vid prövningen. Därför är det inte helt enkelt att ordna rättsfallen under en kategori eller grund. Syftet med undersökningen är inte heller att ange exakt vilket beteende som oftast ger upphov till omhändertagande grundat på 'socialt nedbrytande beteende'. Undersökningens syfte är att se om det huvudsakliga beteendet är något som tas upp i förarbeten eller prejudicerande rättsfall, eller om omhändertagandet grundar sig på ett helt annat beteende.

Ibland består domen av en kort uppräknig av de omständigheter som gör att den unge anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende', utan att dessa diskuteras eller viktas på något vis. En beskrivning att den unge brukar droger, rymmer hemifrån eller från de boende där hen varit placerad, samt vistas i riskfyllda miljöer och umgås med kriminella, innebär i princip att alla de beteenden som kan utgöra 'socialt nedbrytande beteende' är representerade. I flera rättsfall uppvisar de unga beteenden som faller in under samtliga kategorier. Rekviritet kan ibland ses som ett allomfattande paraplybegrepp, som omfattar såväl missbruk av droger, normbrytande och utåtagerande beteende samt kriminalitet.¹⁴¹

Det viktiga i undersökningen har varit att dra skiljelinjen mellan de beteenden som finns angivna i förarbeten och prejudicerande rättsfall, och de beteenden som faller utanför dessa kategorier. Detta för att sedan kunna säga något om rättssäkerheten gällande begreppet.

4.3.1 Beteende relaterat till brottslighet/umgänge med kriminella

Att den unge begår enstaka brott utan att det når upp till rekviritet brottslig verksamhet, eller annat än tillfälligt vistas i olämpliga miljöer, är en av de grunder som enligt förarbetena kan utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende'.¹⁴² Umgänge med kriminella, eller att vistas i kriminella miljöer, står egentligen inte uttryckligen som ett av de exempel som räknas upp i förarbetena som en olämplig miljö. Jag har trots det valt att kategorisera det som en av de grunder som får anses klarlagda. Detta har jag gjort dels för att det tillsammans med missbruksmiljöer är de enda olämpliga miljöer som tydligt skrivs ut i underrättsdomarna. En annan anledning är att det ofta är i kombination med egen brottslighet. Den största anledningen har dock med uppbyggnaden av 3 § LVU att göra. Med tanke på de två övriga rekviriten; missbruk av beroendeframkallande medel och brottslig verksamhet, tycks det logiskt att dra slutsatsen att om missbruksmiljö anses som en olämplig miljö att vistas i bör även en kriminell miljö anses olämplig att vistas i.

I denna undersökning ansågs totalt 36,4 % av alla rättsfallen ha brottslighet/umgänge med kriminella som huvudorsak till att den unge bedöms ha ett 'socialt nedbrytande beteende'. Bland pojkarna är detta den vanligaste orsaken; 56,2 % hamnar under denna kategorin. I flickgruppen är det en ovanlig huvudorsak; endast 6,3 % av flickorna har detta som huvudorsak.

De unga som har detta som huvudorsak i bedömningen har ofta även problem med narkotika, antingen genom egen användning eller att de säljer

¹⁴¹ Se till exempel Rättsfall 39 och 93.

¹⁴² Se avsnitt 3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende.

till andra.¹⁴³ Om det 'socialt nedbrytande beteendet' kan kopplas till kriminalitet eller umgänge med kriminella, är det inte ovanligt att omhändertagandet även grundat sig på missbruk av beroendeframkallande medel.¹⁴⁴ En annan vanlig kombination är att de även uppvisar aggressivitet och betar sig hotfullt eller använder våld.¹⁴⁵

I flera fall är den unge misstänkt för brott, ibland av allvarlig karaktär. Förvaltningsrätterna gör ofta bedömningen att när den unge inte är dömd utan det enbart rör sig om misstankar, kan det inte ligga till grund för rekvisitet brottslig verksamhet. Däremot kan misstankar om brott, antingen enskilda av allvarlig karaktär eller flera av mindre allvarlig karaktär, ge stöd för att den unge har ett 'socialt nedbrytande beteende'.¹⁴⁶ I de fall där misstankar om brott bedöms vara för svaga för att det ska falla in under brottslig verksamhet kan samma misstankar ligga till grund för att det föreligger ett 'socialt nedbrytande beteende'.¹⁴⁷

Det finns också fall där de unga själva inte misstänks ha begått något brott, utan endast umgås med kriminella. Det kan även finnas misstanke om något enstaka brott, men starka misstankar om att den unge rekryterats in i gängkriminalitet. Det kan då handla om att polis, personal från skola eller fältsekreterare i princip dagligen ser den unge tillsammans med kända kriminella.¹⁴⁸

Vad gäller de rättsfall som placerats under denna kategori finns inte mycket att anmärka på gällande rättssäkerheten. Att beteende relaterat till brottslighet eller umgänge med kriminella kan räknas som ett 'socialt nedbrytande beteende' och utgöra grund för vård enligt LVU kan inte komma som en överraskning för de inblandade. Socialtjänst och domstol kan luta sig mot förarbeten i sin bedömning och känna sig trygga i att beteendet utgör ett sådant som åsyftas i lagtexten. Även om umgänge med kriminella, som jag beskrev i början, inte uttryckligen tas upp som ett exempel i förarbeten, kan nog de flesta hålla med om att det är en olämplig miljö för ungdomar att vistas i. Eftersom de beteende som utgör denna kategori tas upp som exempel i förarbeten, anser jag inte att det finns något problem med rättssäkerheten i de fall som faller under denna rubrik.

Det faktum att det finns stora skillnader mellan könen i kategorin tolkar jag inte som att det görs en åtskillnad mellan könen i bedömningen. Jag tror inte att skillnaden ligger i våra föreställningar om könen eller att pojkar och

¹⁴³ Se till exempel Rättsfall 1.

¹⁴⁴ Se till exempel Rättsfall 52 och Rättsfall 69.

¹⁴⁵ Se till exempel Rättsfall 3 och Rättsfall 12.

¹⁴⁶ Rättsfall 88.

¹⁴⁷ Rättsfall 104.

¹⁴⁸ Rättsfall 68.

flickor bedöms på olika sätt. Jag är övertygad att om flickor umgås med kriminella eller misstänks för brott, skulle det tas med i bedömningen. Min bedömning är att det mest troligt handlar om en faktisk skillnad mellan könen.

4.3.2 Beteende relaterat till drogmissbruk, missbruksmiljöer eller andra olämpliga miljöer

Som tidigare beskrivits kan ett exempel på ett 'socialt nedbrytande beteende' vara att den unge vistas i missbruksmiljöer eller andra olämpliga miljöer. Endast tillfälliga vistelser räknas inte.¹⁴⁹ Om den olämpliga miljön uttryckligen handlar om en kriminell kontext placerades rättsfallet under föregående rubrik. Med 'beteende relaterat till drogmissbruk' syftar jag på drogmissbruk som inte fullt ut når upp till rekvisitet 'missbruk av beroendeframkallande medel'. Även om det inte uttryckligen står på samma sätt om missbruk som det gör om brottslighet i förarbetena, tycks det logiskt att resonemanget även är giltigt för missbruk. Jag väljer därför att även se på bedömningen att visst missbruk, men inte i den utsträckning att det kan nå upp till rekvisitet missbruk av beroendeframkallande medel, är ett av de beteende som får anses klarlagt att det kan utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende'.

Detta är totalt sett den vanligaste huvudorsaken till att de unga anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende'. 41,3% av alla rättsfall i undersökningen hamnar under denna kategori. I pojkgruppen har 27,4 % detta som huvudorsak, inom flickgruppen är det 62,5 % som kategoriseras under denna grupp.

På samma sätt som domstolarna kan väga in brottslighet som inte når upp till rekvisitet brottslig verksamhet i bedömningen av om det föreligger ett 'socialt nedbrytande beteende', resoneras det även runt användandet av droger. Det argumenteras att om användandet av narkotika inte är så omfattande att det självständigt kan läggas som grund för vårdbehov enligt 3 § LVU, kan det beaktas i bedömningen om den unge har ett 'socialt nedbrytande beteende'.¹⁵⁰ Det kan också vara så att bevisningen inte räcker till för att den unge ska beredas vård grundat på missbruk av beroendeframkallande medel, varpå domstolen istället beaktar omständigheterna när det gäller om den unge har ett vårdbehov grundat på 'annat socialt nedbrytande beteende'.¹⁵¹ En vanlig kombination är att de unga även ägnar sig åt eller misstänks ägna sig åt försäljning av droger.¹⁵²

¹⁴⁹ Se avsnitt 3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende.

¹⁵⁰ Rättsfall 15.

¹⁵¹ Rättsfall 114.

¹⁵² Se till exempel Rättsfall 4.

Ibland tycks det varken finnas något missbruk eller något egentligt umgänge i de olämpliga miljöerna, i varje fall inte enligt vad som uttrycks i domarna. Ett exempel är en 14-åring som regelbundet avviker från sitt boende på HVB-hem, och då sägs vistas i och söka sig till olämpliga miljöer. Den unge uttrycker visserligen en förståelse att det kan vara förenat med fara att vistas ute på natten, men fortsätter trots det avvika och anses på så sätt medvetet utsätta sig för fara. Något missbruk eller umgänge med kriminella nämns inte.¹⁵³

Precis som under föregående rubrik finns det vid en första anblick inte så mycket att säga om rättssäkerheten här heller. Att viss narkotikaanvändning eller att vistas i olämpliga miljöer som till exempel missbruksmiljöer kan leda till vård enligt LVU, finns uppräknat som exempel i förarbetena. Det går att förutse att sådant beteende kan räknas som socialt nedbrytande och föranleda vård enligt LVU. Trots det finns det aspekter under denna kategori som skaver ur rättssäkerhetssynpunkt. I förarbetena nämns missbruksmiljöer och att uppträda på sexklubbar som exempel på vad som kan räknas som olämpliga miljöer. Vad som är olämpliga miljöer i det specifika fallet nämns däremot inte alltid i domarna. Som vi kunde se i exemplet ovan tycks det vara tillräckligt att konstatera att den unge vistas i eller söker sig till olämpliga miljöer, utan att specificera vilken typ av miljö det handlar om eller på vilket sätt den är olämplig eller utgör en fara. Om det inte uttryckligen skrivs vad som i det enskilda fallet utgör den olämpliga miljön, är det omöjligt att veta om det är en objektiv bedömning bakom eller om det är subjektiva värderingar som styr vad som anses olämpligt. Att inte uttryckligen skriva vilken typ av miljö det handlar om gör det även svårt att följa likabehandlingsprincipen. Ur rättssäkerhetssynpunkt är det viktigt att domstolen faktiskt skriver ut och förtydligar vad som menas med ett så generellt uttryck i det specifika fallet. Med hänsyn till både likabehandlings- och objektivitetsprincipen anser jag att det i domarna bör preciseras vilken typ av miljö det handlar om.

Det är betydligt fler flickor än pojkar som har detta som huvudorsak till att rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' anses uppfyllt. Precis som under förra rubriken uppfattar jag dock inte att skillnaden ligger i olika bedömningar mellan könen. Helt säker på denna bedömning kan jag dock inte vara. Schlytter menar i sin undersökning att de sociala normerna är mer tillåtande för pojkar än flickor.¹⁵⁴ Skillnaderna mellan flickor och pojkar i denna kategorin skulle kunna visa på att det stämmer. För att med säkerhet kunna avgöra det krävs dock en annan typ av undersökning än vad jag utfört här.

¹⁵³ Rättsfall 9.

¹⁵⁴ Schlytter (1999) s. 138.

4.3.3 Beteende grundat på aggressivitet/ våldsanvändning

Det har slagits fast att även andra beteenden än de som specifikt nämns i förarbetena kan utgöra 'socialt nedbrytande beteende'. Aggressivitet och användande av våld är ett sådant exempel som genom prejudikat trots allt får anses uttalat.¹⁵⁵ Som huvudorsak är detta relativt ovanligt i de undersökta rättsfallen. Totalt hamnar 5,8 % av alla rättsfall under denna kategori. I pojkgruppen är det 4,1 % som anses ha detta som huvudorsak, medan det i flickgruppen handlar om 8,3 % av fallen.

Det är därmed sällan aggressivt beteende är den enda orsaken, eller huvudorsaken, till omhändertagandet. Däremot är det vanligt att det nämns i kombination med annat beteende. Det kan till exempel beskrivas hur den unge har ett aggressivt och utåtagerande beteende mot personer i sin omgivning, att hen har en attitydproblematik samt besitter ett stort våldskapital. Det är samtidigt vanligt att den unge rör sig i olämpliga miljöer och att det finns misstankar om brottslighet.¹⁵⁶

Det är förhållandevis få fall där aggressivitet klassats som det primära beteendet till att den unge anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende'. Eftersom beteendet omnämns i ett prejudicerande rättsfall räknar jag även det som ett av de förutsägbara beteendena, det vill säga att det bör inte komma som en överraskning för den unge och vårdnadshavarna att beteendet kan leda till ett omhändertagande enligt 3 § LVU. Därmed ser jag inte något problem med rättssäkerheten ur den aspekten. Det finns en liten skillnad mellan pojk- och flickgruppen; där fler flickor procentuellt sett anses ha aggressivitet som den primära grunden. Återigen skulle detta kunna påvisa Schlytters tes att pojknormen är mer tillåtande. Den procentuella skillnaden är dock för liten för att jag ska våga påstå att den uttrycker någon faktiskt skillnad mellan grupperna. Det ska också påpekas att aggressivt beteende är en vanlig orsak som ofta finns med i den sammanlagda bedömningen. Det kan vara så att jag har över- eller underskattat betydelsen av beteendet i flera av rättsfallen. Vad som däremot hade varit intressant att titta närmare på är om formen för aggressiviteten och våldsanvändningen skiljer sig åt mellan könen. Då det faller utanför frågeställningarna är det inget jag har tittat närmare på i detta arbete.

4.3.4 Beteende relaterat till sexualitet

De sexuella beteenden som tas upp i förarbetena och som kan utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende' är prostitution samt att ett exempel på olämplig miljö är att uppträda på sexklubb.¹⁵⁷ Praxis från kammarrätter tas

¹⁵⁵ Se avsnitt 3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende.

¹⁵⁶ Se till exempel rättsfall 106.

¹⁵⁷ Se avsnitt 3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende.

dock upp i Socialstyrelsens handbok som exempel på att även andra former av sexuellt beteende kan falla in under begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende'. Exempel på beteende som tas upp är att erbjuda sexuella tjänster via nätet, ha riskfyllda kontakter eller att befinna sig i riskfyllda miljöer och där utsättas för övergrepp.¹⁵⁸

Att flickor i mycket större utsträckning än pojkar omhändertas på grund av sexualitet är inget nytt. Skillnaderna har varit så tydliga att det går att se "ett könsmissigt delat norm- och åtgärdssystem genom barnvårdens historia"¹⁵⁹. Skillnaderna i vilka normer som gäller för könen ses enklast just i beteendefallen, eftersom miljöfallen handlar om föräldrars tillkortakommande. Undersökningar så långt tillbaka som 1940-talet visar på att flickor i mycket större utsträckning än pojkar omhändertogs på grund av att deras sexuella beteende ansågs avvika på något sätt. Även om omhändertagna pojkar och flickor uppvisat liknande beteende, är det enbart flickornas sexualitet som problematiserats. Normsystemet och vad som anses som tolerant eller icke-tolerant beteende skiljer sig helt enkelt åt mellan könen.¹⁶⁰ Trots att Sverige i jämförelse med andra länder haft en liberal inställning till sex sedan 1960-talet, finns det därmed kvar informella uppförandekoder, som särskiljer synsättet på sexualitet mellan könen. Unga kvinnor tycks särskilt ha andra krav på sig; de ska inte bara kontrollera sin egen sexualitet utan även den manliga sexualiteten.¹⁶¹

Med det i åtanke blev jag lite förvånad när det visade sig att endast 1,7 % av rättsfallen kunde placeras in under sexuella grunder som huvudorsak till att den unge ansågs ha ett socialt nedbrytande beteende. Det rörde sig endast om 2 fall; en pojke och en flicka. Överlag var det förvånande hur få fall det fanns där sexualitet *uttryckligen* nämns. Totalt sett, även med de fall där sexualitet inte uttryckligen nämns utan bara kan anas, rörde det sig om 9,9 % av fallen. Däremot var skillnaden mellan könen stor. I pojkgruppen nämns eller anas sexualitet i 2,7 % av rättsfallen, medan det i flickgruppen är betydligt vanligare. Där nämns sexualitet, uttalat eller outtalat, i totalt 20,8%. I nedanstående beskrivningar särskiljer jag inte de rättsfall där den sexuella grunden anses vara huvudorsaken till att den unge har ett socialt nedbrytande beteende med de rättsfall där det nämndes som en av orsakerna i den sammanvägda bedömningen.

Ibland skrivs det tydligt ut att det sexuella beteendet är en av orsakerna till att den unge bedöms ha ett 'socialt nedbrytande beteende'. Ett sådant fall gällde en 12-åring. Socialtjänsten beskriver att den unge har en låsning

¹⁵⁸ Socialstyrelsen (2020) s. 85 f.

¹⁵⁹ Lundström och Sallnäs (2017) s. 229.

¹⁶⁰ Lundström och Sallnäs (2017) s. 229 f.

¹⁶¹ Gunnarsson m.fl (2018) s. 149 f.

kring sex och återkommande uppvisar ett sexuellt avvikande beteende. Hen hotar både personal och andra ungdomar med våldtäkt.¹⁶² Ett annat sådant uttalat fall gäller en ungdom som avviker från placeringar i familje- och HVB-hem och i samband med det träffar och har sex med män hen fått kontakt med via nätet. Socialtjänsten benämner beteendet som ”sexuellt utagerande och riskfyllt”¹⁶³. I ett fall fastslog förvaltningsrätten bara att den unge även uppvisat ett gränslöst och riskfyllt sexuellt beteende. Detta utan att ha tagit upp någonting om det i delen vad socialtjänsten i huvudsak anför. Någon närmare förklaring angavs inte heller i förvaltningsrättens bedömning.¹⁶⁴

I andra fall uttrycker socialtjänsten eller domstolen sig väldigt subtilt, så att man som läsare av domen enbart kan ana att där finns en oro som har med sexualitet att göra. Till exempel sägs det om en ungdom att ”det finns en oro för att hon även etablerar nya kontakter där hon inte ser de risker hon utsätter sig för när hon träffar okända personer och tar narkotika”¹⁶⁵. Ett annat rättsfall där det finns en antydning att det delvis handlar om sexuella risker, handlade om att den unge avviker från det HVB-hem där hon är placerad. När den unge avviker dras hon till vad som beskrivs som asociala och kriminella miljöer, och det enligt socialtjänsten finns en ”oro för att andra utnyttjar henne och utsätter henne för övergrepp”¹⁶⁶. Det framgår inte heller med tydlighet att det handlar om sex när socialtjänsten uppger att den unge ”har ett negativt umgänge bestående av bl.a. äldre personer som riskerar att utnyttja och skada henne”¹⁶⁷. I samma rättsfall uppger socialtjänsten också att flickan har blivit utsatt för brott vid flera tillfällen. Förvaltningsrätten skriver i sina skäl att det finns en påtaglig risk att flickan utnyttjats och blivit utsatt för brott. Vad dessa brott består av och på vilket sätt flickan blivit utnyttjad framgår däremot inte.

Det tycks finnas tendenser på skillnader i socialtjänstens utredningar och argumentation, mot hur domstolen uttrycker sig. I ett fall uttrycker socialtjänsten ”[a]tt en 14-årig flicka befinner sig ute hela nätterna och träffar okända människor kan innebära en risk att bli utnyttjad och fara illa”¹⁶⁸. Förvaltningsrätten tar dock inte alls upp det i sin bedömning. I ett annat fall nämns att den unge använder sexuellt umgänge som ett självskadebeteende. Beteendet anses, tillsammans med att den unge även har skurit sig, ha orsakats av den unges psykiska ohälsa. Förvaltningsrätten menar att det psykiska måendet inte i sig kan anses utgöra ett ’socialt

¹⁶² Rättsfall 118.

¹⁶³ Rättsfall 40.

¹⁶⁴ Rättsfall 32.

¹⁶⁵ Rättsfall 76.

¹⁶⁶ Rättsfall 98.

¹⁶⁷ Rättsfall 20.

¹⁶⁸ Rättsfall 34.

nedbrytande beteende'.¹⁶⁹ Detta är exempel som tyder på att domstolen ibland tycks vara lite mer restriktiv i sin bedömning gällande sexuella grunder eller beteende som kan kopplas till sexualitet än vad socialtjänsten är.

Under denna kategori får flickor bära ansvar inte bara för sitt eget agerande, utan även för andras. I ett fall nämnde socialtjänsten bland annat hur den unge ”på kort tid blivit utsatt för ett flertal sexuella övergrepp samt använt narkotika och alkohol i stigande utsträckning”¹⁷⁰. Socialtjänsten har till exempel i sina grunder för ansökan uttryckt att det finns en oro att den unge blivit ”sexuellt utnyttjad och exploaterar sig själv för att få exempelvis droger och pengar”¹⁷¹. Det har även uttryckts av domstol att utredningen visar att flickan ”vid flera tillfällen avvikit till platser och miljöer där hon utsatt sig för allvarlig fara och löpt stor risk att utnyttjas på olika sätt”¹⁷².

I denna kategorin anser jag att det finns flera tydliga problem ur rättssäkerhetssynpunkt. Flera av de rättsfall jag nämnt ovan skriver inte ut att det handlar om sexuella grunder, det går egentligen inte med säkerhet att säga att det handlar om sexualitet överhuvudtaget. För att förutsebarheten och därmed rättssäkerheten ska öka är det av vikt att faktiskt uttala vad omhändertagandet grundar sig på. Handlar det om sexuella orsaker bör det framgå. Jag ställer mig även frågande till om exempel som tas upp i Socialstyrelsens handbok, även om det är praxis från kammarrätterna, kan anses tillräckligt förutsebart för att anses vara rättssäkert. Det som får anses positivt med tanke på rättssäkerheten är att det är få fall där sexuellt beteende kan ses som huvudorsak till omhändertagandet, även om jag egentligen inte anser att det spelar någon roll. Om ett beteende ska tas med i den sammanvägda bedömningen anser jag att det med tanke på likabehandlings- och objektivitetsprincipen tydligt bör framgå vilka beteende som kan komma att övervägas.

Vad gäller skillnader mellan könen visar undersökningen tydligt att sexualitet är något som kan ligga flickorna till last men inte pojkarna. Har pojkar begått brott som är sexuellt relaterat tas det med, annars lämnas deras sexualitet utanför bedömningen. Flickornas sexuella beteende som redogjorts för ovan och tagits hänsyn till i domstolarna har dock inget med brottslighet att göra; mer än att de kan ha varit utsatta för det.

¹⁶⁹ Rättsfall 19.

¹⁷⁰ Rättsfall 67.

¹⁷¹ Rättsfall 42.

¹⁷² Rättsfall 36.

4.4 Tveksamma grunder

Vid genomgång av rättsfallen hade jag även en kategori benämnd 'tveksamma grunder'. Tanken var att under kategorin placera eventuella rättsfall som primärt tar upp beteende eller situationer som genom klargörande i prejudikat *inte* utgör socialt nedbrytande beteende. Jag har två undergrupper; beteende relaterat till psykisk sjukdom och beteende relaterat till risktagande. Totalt kategoriseras 9,9 % av rättsfallen under denna kategorin; 5,5 % av pojkarna och 16,7% av flickorna.

Även rättsfall där grunderna kan anses vara lite lösare har placerats här. Det ska dock inte tolkas som att det inte finns grund för omhändertagande. Det är ibland svårt att kategorisera den unges situation utefter de exempel som nämns i förarbeten eller prejudikat. Det behöver inte innebära att jag anser att rättssäkerheten ska ifrågasättas, eller att domstolen inte har grund för sin bedömning. Ett fall gällde en 15-åring som varit omhändertagen under stora delar av sitt liv. Hen avvek ofta från sitt nuvarande boende på HVB-hem och kunde då vara borta i flera dagar och göra sig otillgänglig för personalen. Hen hade ett visst utåtagerande beteende, obefintlig skolgång och hade vid flera tillfällen vandaliserat ett HVB-hem, vid något tillfälle så pass att det inte gick att vistas på boendet. Hen hade även eldat både inomhus och utomhus så att brandkår fått tillkallas.¹⁷³ Även om denna specifika situation inte nämns i förarbeten och att det är svårt att kategorisera under en av de grunder jag tidigare redogjort för, har jag svårt att se att detta fallet kan klandras med tanke på rättssäkerheten eller att beslutet att omhänderta den unge är felaktigt.

I vissa fall tycks omhändertagandet till stor del grunda sig på den unges ålder. Att en ung person varit involverad i ett antal incidenter i skolan, att det finns en oro att hen vistas i riskmiljöer och vid några tillfällen avvikit från sin placering samt har haft oroande "telefon- och internetaktivitet"¹⁷⁴, kanske inte är tillräckligt för att omhänderta en 16-åring, men det faktum att det gäller en 12-åring kan göra beslutet mer förståeligt. Det har slagits fast att det är en sammantagen bedömning som ska göras och själva syftet när den nu gällande LVU togs i bruk var att kunna ingripa i ett tidigare skede.

Rättsosäkerheten överlag upplevs dock större i dessa fall. Det är oftast inte någon specifik orsak som tydligt kan pekats ut, utan den sammantagna bedömningen är avgörande. Ju otydligare eller diffusare anledningarna är desto större är sannolikheten att utfallet i bedömningen hade kunnat gå åt ett annat håll. Det innebär ett större utrymme för personliga värderingar och möjlighet att åsidosätta objektivitetsprincipen. Det är inte heller möjligt att

¹⁷³ Rättsfall 16.

¹⁷⁴ Rättsfall 41.

luta sig åt likhetsprincipen vid dessa avgöranden; här är det uppenbart att varje fall är unikt. Min undersökning tyder på att fler flickor placeras under denna kategorin med generellt sett mer rättsosäkra bedömningar. Kanske tyder detta på just det som Schlytter argumenterar för i sin undersökning; att lagens utformning och de exempel som används är utformade och anpassade framförallt efter pojkar.¹⁷⁵

4.4.1 Beteende relaterat till psykisk sjukdom

Inte ett enda rättsfall i undersökningen kategoriseras som att ha psykisk sjukdom som huvudorsak till bedömningen att det finns ett 'socialt nedbrytande beteende'. Många av rättsfallen rör dock unga som mår väldigt dåligt och i många av fallen har den unge antingen en diagnostiserad eller misstänkt neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Någon enhetlighet i rättstillämpningen hur detta ska hanteras tycks tyvärr saknas.

Domstolarna gör ibland bedömningen att beteende relaterat till psykisk sjukdom faller utanför vad som utgör 'socialt nedbrytande beteende'. I ett fall uttalar domstolen sig om att den unge har en problematik med självskadebeteende, psykisk ohälsa och även försök till suicid, men att den unges psykiska mående inte i sig utgör ett 'socialt nedbrytande beteende'.¹⁷⁶ Det har i andra fall uttalats att även om den unges mående ger anledning till stark oro, så kan det psykiska måendet eller en psykiatrisk diagnos aldrig på egen hand motivera ett omhändertagande med stöd av LVU.¹⁷⁷ Ett annat fall gäller en 10-åring med ett självskadande och utåtagerande beteende. Den unge har även flera olika diagnoser. Domstolen gör bedömningen att beteendet i huvudsak är ett symptom på de psykiska diagnoserna i kombination med förhållandet i hemmiljön. Den omhändertas istället grundat på brister i omsorgen enligt 2 § LVU.¹⁷⁸ I vissa fall görs därmed bedömningen att även om det handlar om beteende som ofta återfinns i dessa rättsfall, som till exempel aggressivt och utåtagerande beteende, betraktas beteendet inte som ett 'socialt nedbrytande beteende' utan som ett uttryck för den unges psykiska funktionsnedsättning. Det kan grunda sig på att bedömningar gjorda av psykiatrin tyder på detta, eller att utredningen inte innehåller bevis på att beteendet även kan iakttas hos någon utan den aktuella funktionsnedsättningen.¹⁷⁹ Dessa uttalanden och bedömningar får sägas ligga i linje med HFDs uttalande i RÅ 2010 ref. 24.¹⁸⁰ Rättsfallet har dock kritiserats bland annat just för att det utesluter specifika orsaker till

¹⁷⁵ Schlytter (1999) s. 141 f.

¹⁷⁶ Rättsfall 19.

¹⁷⁷ Rättsfall 41.

¹⁷⁸ Rättsfall 79.

¹⁷⁹ Rättsfall 56.

¹⁸⁰ Se avsnitt 3.2.1 Annat socialt nedbrytande beteende.

beteendet, medan det i förarbetena inte alls talas om orsakerna bakom att den unge beter sig på ett sätt som avviker från samhället.¹⁸¹

I andra fall där den unge har en diagnos av något slag gör domstolen bedömningen att beteendet trots allt utgör ett 'annat socialt nedbrytande beteende'. Detta även om det inte kan uteslutas att diagnosen påverkar den unges beteende. Det tycks tillräckligt att beteendet även kan iakttas hos personer utan motsvarande diagnoser.¹⁸²

Anna Kaldal uttryckte farhågor att det prejudicerande rättsfallet på området skulle kunna innebära att barn och unga med en neuropsykiatrisk diagnos utesluts från vård enligt LVU. Hon såg även en risk att rättsfallet kunde leda till att rättstillämpningen blir oförutsebar och slumpmässig, eftersom orsakssambandet mellan den unges beteende och diagnosen är kunskapsmässigt osäkert. Med andra ord kan prejudikatet innebära att rättsosäkerheten ökar.¹⁸³ Ett fåtal av rättsfallen visar att unga som har en neuropsykiatrisk diagnos kan riskera att uteslutas från att beredas vård genom 3 § LVU. Undersökningen visar även tydliga tecken på att rättstillämpningen är oförutsägbar vad gäller just detta. Det prejudicerande rättsfallet tycks svårt att förhålla sig till i rättstillämpningen. I många fall gör domstolen det enkelt för sig genom att konstatera att beteendet även kan finnas hos personer som inte har diagnosen. Detta anser jag är att göra det enkelt för sig. Bedömningen bör göras på orsaken till beteendet hos den unge i det enskilda fallet. Även om beteendet kan finnas hos andra unga, kanske beteendet i just detta fallet enbart är ett symptom på den psykisk störningen? Samtidigt finns det fall i förvaltningsrätterna där de kommer fram till att beteendet inte kan räknas som socialt nedbrytande då det är ett symptom på den unges psykiska störning. Detta gör att rättssäkerheten blir lidande; det är svårt att på förhand veta hur domstolen bedömer beteendet. Att förvaltningsrätterna hanterar prejudikatet på olika sätt innebär också att likhetsprincipen inte efterföljs.

4.4.2 Beteende relaterat till risktagande

Under kategorin risktagande placerades enbart fyra rättsfall; alla gällde flickor. Även om antalet är litet utgör det 8,3 % av flickgruppen. Det är en svårfångad orsak, och prejudikat som gäller just risktagande kan, och har, tolkats på flera olika sätt.¹⁸⁴ I prejudikaten poängteras ofta att även om LVU är en skyddslagstiftning så är ett tvångsomhändertagande en ingripande åtgärd, och särskilt när det gäller ett tvångsomhändertagande enligt 3 §

¹⁸¹ Kaldal (2012) s. 378.

¹⁸² Se till exempel Rättsfall 59, 63 och 84.

¹⁸³ Kaldal (2012) s. 385 f.

¹⁸⁴ Se avsnitt 3.2.1.1 Fördjupning angående risktagande.

LVU. Detta eftersom ett sådant omhändertagande kan innebära att den unge placeras på ett SiS-hem, där befogenheterna att inskränka den unges rörelsefrihet och integritet är långtgående. Det upprepas ofta att enbart det faktum att den unge utsätter sig för en risk inte innebär att det handlar om ett 'socialt nedbrytande beteende'.¹⁸⁵ Risktagande och bedömningar runt det finns med i fler rättsfall än de där jag bedömde risktagandet utgöra själva huvudorsaken. I diskussionerna nedan görs ingen åtskillnad på om rättsfallet har risktagande som huvudorsak eller om det endast utgör en del av den sammanvägda bedömningen.

Ibland tycks motiveringen som socialtjänsten lägger fram till stöd för sin talan vara oerhört vagt formulerad. I ett fall, där den unge var frivilligt placerad sedan tidigare, ansöker nämnden om beredande av vård med stöd av 1,2 och 3 §§ LVU i huvudsak grundat på att den unge rymt från placeringen och "vistats på okända platser med okända personer och utsätter sig för påtagliga risker"¹⁸⁶. Vid sådana formuleringar kan det vara svårt att skilja på om riskerna handlar om ett risktagande av den unge eller om det är riskrekvisitet som åsyftas.

I ett annat rättsfall där det i domskälen mest handlar om att den unge utsätter sig för risker, nämner domstolen både hög skolfrånvaro, tidigare avvikelser från sitt hem och boendeplaceringar samt negativt umgänge och att den unge har vistats i farliga miljöer där det förekom narkotika. Domstolen trycker på att den unge genom sitt beteende tagit stora risker och även att det finns en påtaglig risk att hen blivit utnyttjad och utsatt för brott.¹⁸⁷ Ett annat rättsfall handlade om att den unge, genom att framförallt avvika från sitt boende på HVB-hem, utsatte sig för stora risker. Avvikningarna skedde regelbundet och kunde vara upp till en vecka åt gången. Detta utan att meddela någon var hen befann sig. Den unge hade även vid dessa tillfällen brukat alkohol och narkotika.¹⁸⁸

I vissa rättsfall beskrivs risktagande som verkligen kan ifrågasättas om det ska nämnas i samband med tvångsvård. I ett rättsfall tog domstolen upp i sin bedömning att den unge hade utsatt sig för stora risker bland annat genom att köra moped utan hjälm.¹⁸⁹ I rättsfallet förekommer andra situationer som gör det tydligt att det rör sig om 'socialt nedbrytande beteende', men jag anser trots allt att valet att ens ta upp detta som ett exempel på risktagande bör ifrågasättas. Även vid en sammantagen bedömning bör endast de omständigheter som faktiskt har relevans och som kan ingå i och bedömas

¹⁸⁵ Se till exempel HFD 2015 ref. 7. och HFD 2015 ref. 42.

¹⁸⁶ Rättsfall 5.

¹⁸⁷ Rättsfall 20.

¹⁸⁸ Rättsfall 51.

¹⁸⁹ Rättsfall 37.

som ett 'socialt nedbrytande beteende' tas med. Att köra moped utan hjälm anser inte jag nå upp till den nivån att det ska finnas med i bedömningen. Med tanke på likabehandlingsprincipen samt objektivitetsprincipen är det av vikt att veta vilka beteende som faktiskt kan ingå vid den sammanvägda bedömningen.

Hur risker porträtteras och framställs, såväl i media som i samhället i stort, är till stor del könsstereotyp. Det innebär att risker ses olika beroende på könet hos den ungdom som utsätter sig för risken. Vad som kan anses vara en godtagbar risk att ta för en kille kan ses med helt andra ögon om det är en tjej i samma situation.¹⁹⁰ Här finns tecken på att det faktiskt föreligger skillnader i bedömningen av risktagande mellan könen, eftersom det endast är flickor som placerats under denna kategorin. Vad gäller rättssäkerheten i dessa fall, får det anses klarlagt genom prejudikat att enbart risktagande inte kan utgöra ett socialt nedbrytande beteende. Rättstillämpningen visar inte någon enhetlighet i bedömningen runt detta. Det som dock försvårar analysen av detta är att det ibland är svårt att urskilja om det faktiskt handlar om ett risktagande i sig, eller om det handlar om en diskussion gällande riskrekvisitet.

4.5 Avslag på ansökan

Det är förvånansvärt få rättsfall där socialtjänsten får avslag på sin ansökan om vård. Totalt fick 5 % av rättsfallen avslag på ansökan; 5,5 % av pojkarna och 4,2 % av flickorna.

Gustav Svensson lägger i sin studie fram olika förslag till varför bifallsprocenten är så hög i just beteendefallen. Det kan tolkas positivt på så sätt att de utredningar som ligger till grund för ansökan om vård håller en hög kvalitet och är väl genomförda. Ett mer negativt synsätt är att ansökan sker i ett så pass sent skede att förutsättningarna är mer än väl uppfyllda. Ett annat alternativ är helt enkelt att förvaltningsrätterna inte på ett kritiskt sätt ifrågasätter de inkomna handlingarna, utan det avgörande är kännedomen om de inblandade. Förvaltningsrätten litar helt enkelt på socialtjänstens bedömning då det är de som har kännedom om personerna.¹⁹¹ Den empiriska undersökningen kan inte ge svar på vilken av de tolkningarna som är korrekt; kanske är det i själva verket en kombination av dem. Undersökningen visar däremot att avslagen kan grunda sig på flera olika orsaker.¹⁹² Någon direkt skillnad mellan könen framgår inte av undersökningen.

¹⁹⁰ Bohlin (2018) s. 297.

¹⁹¹ Svensson (2012) s. 160 f.

¹⁹² Se till exempel Rättsfall 99 där avslaget gäller att utredningen anses otillräcklig eller Rättsfall 55 där förvaltningsrätten visserligen kan anse att vissa beteende från den unge är oroande, men inte till den grad att det kan anses vara socialt nedbrytande beteende.

4.6 Övriga reflektioner gällande rättssäkerhets- eller genusperspektivet

När jag började studera de utvalda rättsfallen hade jag en bestämd struktur på vad jag skulle titta efter i rättsfallen. Det är den förbestämda struktur som jag hittills redogjort för i detta kapitlet. Dock ville jag även läsa rättsfallen med ett öppet sinne; finns det aspekter av rättssäkerhet eller genusperspektiv som jag inte på förhand hade tänkt på? Dessa fynd och tankar kommer att redogöras för i resterande delar av detta kapitel.

4.6.1 Vagabonderande livsstil

Ett beteende som ofta dyker upp i rättsfallen, men som inte tas upp i förarbeten eller prejudicerande rättsfall, är att den unge har en 'vagabonderande livsstil'. Det innebär att den unge ofta avviker från sitt boende och håller sig borta under kortare eller längre perioder. Ibland vet vuxenvärlden var den unge befinner sig, ibland inte.

I ett fall står det att den unge "har en vagabonderande livsstil som präglas av hemlöshet och otrygghet"¹⁹³. Ett sådant fall skiljer sig åt genom att den unge inte tycks ha en fast punkt att utgå ifrån. Det kan även handla om endast kortare avvikanden, där den unge återvänder efter ett dygn.¹⁹⁴ Det kan också bestå av en blandning av avvikande; den unge lämnar hemmet och gör sig oanträffbar i allt från någon natt upp till ett par veckor i sträck. Detta utan att familjen vet var den unge befinner sig.¹⁹⁵

Att den unge avviker från frivilliga placeringar på till exempel HVB-hem är ofta en av de anledningar som gör att tvångsvård blir aktuellt. Det blir tydligt att för att kunna ge den unge vård utan att denne avviker krävs ett mer slutet boende, det vill säga ett särskilt ungdomshem.¹⁹⁶ Ett fall där avvikandet i princip kan ses som den enda grunden, gällde en ung som redan var omhändertagen och placerad i familjehem grundat på omsorgsbrister enligt 2 § LVU. Den unge avvek ofta från familjehemmet och kunde hålla sig borta i så långa perioder som upp till en månad utan att vara anträffbar eller att familjehemmet eller socialtjänsten visste var hen befann sig. Detta beteende gjorde det omöjligt att genomföra de utredningar som krävdes eller att möjliggöra den behövliga vården. I fallet kunde det inte klarläggas att den unge hade vistats i olämpliga miljöer annat än tillfälligt under perioderna av avvikande, men domstolen ansåg det mycket

¹⁹³ Rättsfall 74.

¹⁹⁴ Rättsfall 65.

¹⁹⁵ Rättsfall 68.

¹⁹⁶ Se till exempel Rättsfall 84.

oroande att en 15-åring står utan tillsyn av en vuxen under så långa tidsperioder.¹⁹⁷

Förutom att vagabonderande livsstil ofta nämns i den sammanvägda bedömningen, används de ungas försvinnande även ofta i diskussionerna runt att vården inte kan ges på frivillig väg, just på grund av att den unge har en tendens att försvinna.¹⁹⁸ Det är dock sällan eller aldrig den enda grunden, men jag skulle önska att det klargjordes om det är ett beteende som kan klassas som socialt nedbrytande. Det är trots allt ett väldigt vanligt förekommande beteende, och ett beteende som det läggs vikt vid i bedömningen.

Detta var inget beteende där jag uppmärksammade eller markerade skillnader mellan flickor och pojkar. Jag kan därför inte uttala mig om eventuella skillnader mellan könen. Dock finns beteendet hos både pojkar och flickor, och någon uppenbar skillnad i bedömningen mellan könen tycks inte finnas. Med hänsyn till likhets- och objektivitetsprincipen anser jag dock att det behöver klargöras vilken betydelse beteendet kan få. Är det en av de omständigheter som ska tas med i den sammantagna bedömningen, eller är det till och med ett beteende som på egen hand kan utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende'?

4.6.2 Bristande skolgång

Bristande skolgång är något som, även om det aldrig kan sägas vara huvudorsaken till ett omhändertagande, finns med i princip alla domar. Hur olika de ungas historier och bakgrund än är, har de alla gemensamt att skolgången inte fungerar. Det kan gälla allt från delvis frånvaro till total frånvaro i skolan. Bland de undersökta rättsfallen finns ett enda som beskriver att den unge har en bra skolnärvaro. Detta anses då utgöra en viktig skyddsfaktor.¹⁹⁹

Om bristande skolgång överhuvudtaget kan anses vara ett 'socialt nedbrytande beteende' behandlas varken i förarbeten eller i något prejudicerande rättsfall. Däremot har det behandlats i kammarrätten. I ett fall där den unge bland annat isolerade sig och vägrade gå till skolan, gjorde kammarrätten bedömningen att det inte utgjorde ett 'socialt nedbrytande beteende'. Vård kunde dock istället ges grundat på omsorgsbrister enligt 2 § LVU.²⁰⁰ Bristfällig skolgång tas även upp i Socialstyrelsens handbok gällande LVU, och det beskrivs att det även finns exempel där hög

¹⁹⁷ Rättsfall 110.

¹⁹⁸ Rättsfall 60.

¹⁹⁹ Rättsfall 42.

²⁰⁰ Kammarrätten i Göteborg, dom 2017-05-23 i mål 1772-17.

skolfrånvaro tillsammans med annan problematik har utgjort grund för omhändertagande enligt både 2 och 3 §§ LVU.²⁰¹

Rättsläget får just nu anses oklart vad gäller skolfrånvaro och hur den ska hanteras i bedömningen, men ett prejudikat från HFD i frågan är som tidigare nämnts att vänta inom kort.

4.6.3 Samtycke

En viktig förutsättning för att kunna omhänderta ett barn eller ungdom med stöd av LVU är också att samtycke saknas. Det krävs att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av vårdnadshavaren/vårdnadshavarna, och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.²⁰² Ett samtycke behöver dock inte innebära att vården kan genomföras på frivillig väg. Eftersom samtycket inte har några speciella rättsverkningar utan när som helst kan dras tillbaka, måste en bedömning göras om samtycket är allvarligt menat eller om det är tänkbart att det kommer att återkallas.²⁰³ Även ett givet samtycke kräver därmed en bedömning. Det ska avse hela den planerade vården, vara allvarligt menat och det ska gå att lita på den unges medverkan till vård.²⁰⁴ Andra situationer som kan påverka bedömningen av samtycket är om vårdnadshavarna kan antas komma att störa vården av den unge. I samtliga av dessa fall kan man bortse från det lämnade samtycket och trots allt ge vård enligt LVU. Även om ett samtycke idag inte har några rättsverkningar är det lämpligt att socialtjänsten redogör för exakt vilken form av vård och var denna ska ske, för att vårdnadshavarna och den unge ska veta vad de samtycker till. Det är också lämpligt att samtycket ska ske i skriftlig form.²⁰⁵

Som det uttrycks i lagtext spelar den unges samtycke ingen roll om den unge är under 15 år. Även om samtycke rent formellt inte krävs, kan den unges inställning till vård i praktiken påverka bedömningen om vård behöver ges via LVU eller inte. Är den unge inte inställd på att medverka, eller det finns anledning att ifrågasätta medverkan, kan detta omöjliggöra frivillig vård även om vårdnadshavarna samtycker och den unge är under 15 år.²⁰⁶ Detta är vanligt förekommande i rättsfallen. I rättsfall där den unge är under 15 år och vårdnadshavarna på ett tillförlitligt sätt samtycker till den planerade vården, argumenterar domstolen ofta att den unges inställning till att medverka kan omöjliggöra frivillig vård. Det kan ske genom ett

²⁰¹ Socialstyrelsen (2020) s. 73; se också till exempel Kammarrätten i Göteborg, dom 2012-04-17 i mål 9351-11.

²⁰² Se avsnitt 3.1 Tvångsvård av unga.

²⁰³ Strömberg och Lundell (2019) s. 147.

²⁰⁴ Prop. 1979/80:1 s. 500; Socialstyrelsen (2020) s. 45.

²⁰⁵ Strömberg och Lundell (2019) s. 147.

²⁰⁶ Prop. 1979/80:1 s. 581; Socialstyrelsen (2020) s. 48 f.; Fahlberg och Larsson (2016) s. 115.

konstaterande att vårdnadshavarnas samtycke inte är tillräckligt för att genomföra den nödvändiga vården, och på så sätt krävs tvångsvård enligt LVU, eller att den unges inställning omöjliggör vård under frivilliga former eller kan antas avbryta vården i förtid.²⁰⁷

I fall där den unge är över 15 år är det vanligt att även om den unge anser att vården kan ske på frivillig väg, vilket borde betyda att det finns ett samtycke, tittar domstolen på hur frivillig vård har fungerat tidigare. Har den inte fungerat bra tidigare är det troligt att samtycket inte får någon effekt i realiteten. Det påverkar även bedömningen om den unge medger sina problem fullt ut eller inte.²⁰⁸ Om både vårdnadshavaren och den unge samtycker till den behövliga vården, är det vanligt att domstolen resonerar att det tidigare kan ha funnits en ambivalent inställning till insatser, vilket gör att deras samtycke inte bedöms vara tillförlitliga över tid.²⁰⁹

I vissa fall tar domstolen helt enkelt vårdnadshavarens bifall till ansökan om tvångsvård som ett bevis på att vården inte går att ge på frivillig väg.²¹⁰ Det finns även flera rättsfall där domstolarna tycks göra en åtskillnad på samtycke och medgivande. Om föräldrarna medger ansökan om vård, det vill säga att de anser att vården behöver ges med tvång, så godtas det utan en diskussion om vården hade kunnat ges på frivillig väg.²¹¹ I ett annat fall där både vårdnadshavare och den unge medgav bifall, konstaterar domstolen helt kort att nödvändig vård inte bedöms kunna fullföljas på frivillig väg.²¹²

Att samtycket trots allt har en reell betydelse visas i ett av de få fall som fick avslag på ansökan. Avslaget grundar sig på att domstolen anser samtycket tillförlitligt, vilket gör att det saknas förutsättningar för beredande av vård med stöd av LVU. Domstolen anser att det finns ett 'socialt nedbrytande beteende', men på grund av det tillförlitliga samtycket behöver vården inte säkerställas genom LVU.²¹³

Skillnaderna i bedömningarna och hur förvaltningsrätterna hanterar frågan om samtycke anser jag är för stora. Rättsläget känns allt för osäkert för att det ska kunna vara förutsebart för de inblandade parterna. Det tycks i flera fall inte finnas några skäl att ifrågasätta vårdnadshavarnas samtycke, men samtidigt gör socialtjänsten och domstolen bedömningen att behövlig vård inte kan ges på frivillig väg. I flera av dessa fall tycks problemet egentligen

²⁰⁷ Se till exempel Rättsfall 63, Rättsfall 91 och Rättsfall 98.

²⁰⁸ Se till exempel Rättsfall 54.

²⁰⁹ Rättsfall 114.

²¹⁰ Rättsfall 12.

²¹¹ Rättsfall 31.

²¹² Rättsfall 26.

²¹³ Rättsfall 33.

inte vara att samtycke saknas, utan att tvångsvård krävs för att det finns ett behov av att vården sker på ett SiS-hem.²¹⁴

LVU är tänkt att användas endast i de fall den behövliga vården inte kan genomföras på frivillig väg, vilket i första hand innebär att vård ska ske med stöd av SoL. Genom åren har det kommit att bli en skarpare gräns mellan frivillig vård och tvångsvård. Tidigare fanns det fler mellanformer mellan dessa olika sätt att vårda. Möjligheten till vård grundad på samtycke som inte kunde återkallas fanns till exempel inom både barnavårdslagen och nykterhetsvårdslagen.²¹⁵ Om behövlig vård är placering på ett SiS-hem enligt 12 § LVU där det ges särskilda befogenheter, kan den vårdformen idag inte ges på frivillig väg. Detta tror jag kan vara en av orsakerna till att socialtjänst och domstol ibland behöver argumentera mot givna samtycke. Socialtjänsten är helt enkelt tvingad att ansöka hos förvaltningsrätten om det finns ett behov att vården sker på ett SiS-hem. Om vården av en eller annan anledning behöver ske på ett sådant hem, krävs att det sker genom tvång. Om det är så, anser jag att ansvaret att ändra på detta ligger hos lagstiftaren. Om föräldrarna, och den unge om den är över 15 år, hade haft möjligheten att ge samtycke till att vården kan ske på ett SiS-hem under en viss tidsperiod, hade inte dessa rättsfall behövt underställas rätten. I fall där den unge är under 15 år och föräldrarna samtycker eller medger att det finns ett behov av vård på särskilt ungdomshem, borde det kanske vara möjligt att ge samtycke till sådana placeringar under kortare perioder för att bryta ett akut destruktivt beteende. Finns inget samtycke skulle det självklart, precis som idag, krävas en ansökan om vård där förvaltningsrätten fattar beslut.

En sådan möjlighet hade dels kunnat bespara förvaltningsrätterna vissa av de fall som de idag får in och som jag argumenterat för ovan ser jag det också som en rättssäkerhetsvinst. Jag tror även att fler vinster kan följa. I flera fall där vuxna samtycker till vården och menar att den behöver utföras på ett låst boende, motsätter sig den unge ansökan. Argument kan vara att nu när de ser att alternativet är placering på SiS-hem, samtycker de till vård på HVB-hem. Kanske hade den motivationen kunnat finnas där från början om steget till vård på SiS-hem inte gick via tvångsvård och på så sätt verkar mer avlägset? I ett rättsfall uppger vårdnadshavaren att den unge har varit omedveten om att det kan bli aktuellt med placering på ett SiS-hem, men med denna förståelsen kommer den unge nu medverka till den ursprungliga planen.²¹⁶ I många rättsfall har den unge redan blivit beviljad flera frivilliga insatser, men inte kunnat tillgodogöra sig vården genom dessa. Det kan handla om att den unge ständigt avviker eller att samtycket från den unge dras tillbaka. Det är vanligt att den unge har en historik av att inte samarbeta

²¹⁴ Se till exempel Rättsfall 11, Rättsfall 103 och Rättsfall 108.

²¹⁵ Strömberg och Lundell (2019) s. 130.

²¹⁶ Rättsfall 116.

eller följa frivilliga vårdplaner. Efter ett omedelbart omhändertagande där de blivit placerade på SiS-hem tycks viljan till samarbete dock öka. Många uttrycker en önskan om att inte vilja vara på SiS-hem, utan att de nu lämnar samtycke till frivillig vård.²¹⁷ Om en kortare placering på SiS-hem hade varit möjligt även genom ett samtycke från vårdnadshavarna, kanske det hade haft en avskräckande effekt.

Att beslut om tvångsvård inte ska fattas på kommunnivå har beslutats då det antas öka den enskildes rättssäkerhet och minska risken för lokala variationer i bedömningarna.²¹⁸ Det jag har i åtanke här skulle inte heller förändra det faktum att förvaltningsrätterna är den första instansen som beslutar om tvångsvård. Det handlar istället om en utökad möjlighet att ge vård genom samtycke, med inslag av tvång under en tidsbegränsad period. Det skulle dock inte handla om tvångsvård, utan endast i de fall där det finns samtycke från de berörda.

4.6.4 Omhändertagande grundat på 2 och 3 §§ LVU

Det finns ett antal rättsfall där ansökan om beredande av vård grundar sig på både 2 och 3 §§ LVU. Totalt är det 26,4 % av rättsfallen där ansökan gäller vård grundad på båda paragraferna. I pojkgruppen är det 23,3 % av fallen, medan det i flickgruppen gäller 31,3 %.

I lagtext står det att den unge kan beredas vård enligt LVU, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger.²¹⁹ I handboken som är utgiven av Socialstyrelsen står det att vård kan beredas både grundat på miljö och beteende. Det är inte sällan som den unges beteende i själva verket är en direkt orsak av diverse problem i hemmiljön. Finns förutsättningar för ansökan om vård grundat på den unges eget beteende uppmanas i princip socialtjänsten att titta på om det även behövs vård grundat på 2 § LVU. Det anges även att om den unge redan vårdas på grund av 2 § LVU, finns inget hinder för att besluta om vård grundat på 3 § LVU.²²⁰

Föräldrarnas brister handlar ofta om oförmåga att gränssätta den unge, att de inte har någon kunskap om den unges umgänge och oförmåga att få den unge att gå i skola och upprätthålla rutiner. Ett vanligt uttryck är att föräldrarna har tappat sitt föräldramandat. Domstolen kan uttrycka det som att föräldrarna inte kunnat tillgodose den unges behov av tillsyn, vägledning och gränssättning, eller att föräldrarna inte förmår skydda den unge från att vistas i riskmiljöer.²²¹ Det finns även fall där socialtjänsten beskriver

²¹⁷ Se till exempel Rättsfall 101.

²¹⁸ Se till exempel Svensson (2012) s. 37 ff. för en kortfattad historisk tillbakablick.

²¹⁹ 1 § 2 st. LVU.

²²⁰ Socialstyrelsen (2020) s. 77.

²²¹ Se till exempel Rättsfall 70.

vårdnadshavaren på liknande sätt; tappat föräldramandat, avsaknad av kontroll, svårigheter med gränssättning samt att inte riktigt förstå allvaret i situationen fullt ut, men där ansökan enbart baseras på den unges eget beteende.²²²

Någon större skillnad mellan pojkar och flickor är det inte; det är vanligt att ansökan om vård sker grundat både på 2 och 3 §§ LVU bland både pojkar och flickor. Även om det inte är tydligt formulerat i lagtexten att ansökan kan ske på båda grunderna, anser jag det inte rättsosäkert att det är så det fungerar i praktiken. Däremot anser jag att socialtjänstens behandling i frågan är oförutsägbart. I vissa fall föranleder ett bristande föräldramandat att ansökan även grundas på 2 §, medan det i andra fall inte föranleder en sådan ansökan. Frågan är om inte alla de fall där ansökan sker grundat på den unges eget beteende innebär ett förlorat föräldramandat? Men är det en grund för att omhänderta barnet även på 2 § LVU? För den unge gör det kanske inte någon större skillnad om omhändertagandet även sker via 2 §, framför allt med tanke på att vården kan pågå längre om omhändertagandet grundar sig på 3 §.²²³ Här är det istället från vårdnadshavarnas perspektiv som jag anser läget rättsosäkert. Det är inte förenligt med likabehandlingsprincipen att föräldrar ibland anses brista i ansvar i sådan grad att ett omhändertagande även grundar sig på 2 § LVU, medan liknande fall endast baseras på 3 § LVU. Här skulle det vara intressant ur ett genusperspektiv att titta på om det finns skillnader i förväntningarna på föräldrarna baserat på deras kön. En sådan undersökning har dock inte genomförts inom ramen av detta arbete.

4.6.5 Bedömning av socialtjänstens uppgifter

Undersökningen av rättsfallen och arbetet i stort har främst handlat om att titta på om gällande rätt återspeglas i förvaltningsrätternas bedömningar. För att redogöra för vad som är gällande rätt har den rättsdogmatiska metoden använts. Prejudicerande rättsfall är då av värde att titta på, och dessa återges även frekvent i skrifter som riktar sig till de som arbetar med detta, till exempel i handboken utgiven av Socialstyrelsen. Även om jag är övertygad om att de inom socialtjänsten som arbetar med detta är väl införstådda och inlästa på området, tror jag även att de tar intryck av andra saker, som normalt inte är en del av rättskälleläran. De som arbetar med LVU-ärenden inom socialtjänsten, som utför utredningarna som ansökan grundar sig på och som befinner sig i förvaltningsrätterna runt om i Sverige, tror jag även i stor utsträckning lyssnar på och tar till sig vad domstolen har att säga om deras underlag. Även om det inte är en av källorna till gällande rätt, kan det ses som en form av feedback på deras arbete. På så sätt tror jag att även,

²²² Se till exempel Rättsfall 72.

²²³ 21 § 3-4 st. LVU.

eller kanske framförallt, förvaltningsrätternas bedömningar har stor inverkan på socialtjänstens arbete runt om i landet.

I vissa rättsfall kommenterar domstolen socialtjänstens utredningar. Kritik som riktas mot utredningarna kan vara avsaknad av förstahandsuppgifter.²²⁴ Det kan gälla att utredningen framstår som knapphändig och att det hade kunnat göras fler utredningsåtgärder, eller att utredningen inte redovisar kontakter som gjorts med skola eller vårdnadshavare. Domstolen kan också kommentera att vissa uppgifter inte är relevanta för bedömningen och därmed lämnas utan hänseende. I ett sådant fall anför socialtjänsten att det finns uppgifter om en flickvän under 15 år, och att det är olämpligt.²²⁵ Andra fall har gällt att domstolen konstaterar att socialtjänstens framläggande om att den unge tillhör ett kriminellt nätverk inte ges stöd av någon konkret omständighet utan enbart verkar grundas på antaganden, eller att domstolen kommenterar att just misskött medicinering inte kan utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende'.²²⁶ I ett annat rättsfall tar socialtjänsten bland annat upp att den unge brister i sin medicinering av sina psykiatriska diagnoser och att hen på det sättet utsätter sin hälsa för skada. Domstolen kommenterar inte denna grund, men tar inte heller med det som skäl till att den unge anses ha ett 'socialt nedbrytande beteende'.²²⁷

Jag bedömer att dessa små tillrättavisningar kan ha stor betydelse för socialtjänstens arbete. Jag tror därför också att det är av stor vikt att förvaltningsrätten uttryckligen skriver vad de har tagit hänsyn till i domen och vad som inte kan utgöra underlag för bedömningen. Detta anser jag är oerhört viktigt just vad gäller objektivitetsprincipen och kravet på saklighet. Markerar förvaltningsrätterna att en eller flera av grunderna som lagts fram av socialtjänsten faktiskt är ovidkommande, kan det innebära att omständigheterna så småningom försvinner från framtida underlag. På så sätt kan domstolarna styra socialtjänsten angående vilka sakförhållanden som faktiskt är av betydelse. Detta får stöd av en intervjustudie där socialsekreterarna angav att utgången i deras egna tidigare ärende spelade stor roll i arbetet med att hålla sig ajour med rättsläget.²²⁸

²²⁴ Rättsfall 1.

²²⁵ Rättsfall 110.

²²⁶ Rättsfall 27 och Rättsfall 17.

²²⁷ Rättsfall 115.

²²⁸ Svensson (2012) s. 192 f.; se även liknande resonemang i Leviner (2011) gällande 2 § LVU s. 308.

5 Sammanfattning och slutsatser

Tidigare kapitel har syftat till att utreda uppsatsens frågeställningar. I detta avslutande kapitel kommer jag på ett sammanfattande vis besvara dessa frågeställningar och redogöra för de slutsatser jag kommit fram till. Detta görs genom att dela upp frågeställningarna efter de perspektiv som analysen bygger på. Under avsnittet som rör LVU och rättssäkerheten kommer jag besvara frågorna som rör vilka beteenden som faller in under rekvisitet enligt gällande rätt, hur väl förvaltningsrätternas tillämpning överensstämmer med gällande rätt, samt hur begreppets formulering och tillämpning ser ut ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Under rubriken som rör LVU och skillnader mellan könen besvaras frågeställningen som rör förvaltningsrätternas bedömning ur ett genusperspektiv. Slutligen dras tre slutsatser som återknyter till legalitets- objektivitets- samt likhetsprincipen, som är de principer jag tidigare kopplat till uppsatsens rättssäkerhetsperspektiv.

5.1 LVU och rättssäkerheten

I kapitel 4 undersöktes vilka beteende som kan anses falla in under rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende' enligt gällande rätt. Även om lagtexten är öppen och generellt skriven, finns det ett fåtal beteenden som är specificerade i förarbeten. Till exempel kan enstaka allvarliga brott som inte når upp till den grad att det kan räknas som brottslig verksamhet räknas in. Omständigheter som att den unge vistas i olämpliga miljöer som till exempel missbruksmiljöer eller att den unge uppträder på sexklubb faller också in under begreppet. Prejudikat från HFD förtydligar framförallt begreppet i en negativ bemärkelse, genom att säga vad som *inte* kan anses utgöra 'socialt nedbrytande beteende'. Tydligheten i dessa prejudikat har dock ifrågasatts i arbetet. HFD har angett att ett beteende som är att betrakta som ett symptom på en psykisk störning *inte* kan utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende'. Inte heller det faktum att den unge utsätter sig för risk kan ensamt innebära att beteendet räknas som socialt nedbrytande. HFD har även konstaterat att det är en sammantagen bedömning av omständigheterna som ska göras, samt vidgat begreppet genom att fastställa att även andra beteenden än de som uttryckligen nämns i förarbeten kan utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende'. Aggressivt beteende och våldsanvändning får sägas ha klargjorts av HFD som omständigheter som faller in under begreppet.

De senaste prejudikaten tycks däremot poängtera och påminna om att en restriktivitet bör iaktas gällande tolkningen av rekvisitet. De framhåller att eftersom ett omhändertagande kan innebära långtgående inskränkningar av den unges rörelsefrihet och personliga integritet, är det av stor vikt att tillämpningen inte går utöver en rimlig tolkning av ordalydelsen 'annat

socialt nedbrytande beteende'. Som allmän summering får sägas att förarbeten ger lite, men inte särskilt mycket, vägledning att gå på. Prejudikat har först vidgat begreppet för att på senare tid istället tycks mana till restriktivare bedömning. Det återstår att se vilken riktning det kommande prejudikatet tar. De prejudikat som vid en första anblick tydligt tycks beskriva vad som *inte* kan utgöra ett 'socialt nedbrytande beteende', visar sig vid genomgång av det empiriska materialet inte ge en särskilt enhetlig bedömning. Det finns dock, genom förarbeten och prejudikat, ett antal utpräknade beteenden som med säkerhet kan sägas falla in under begreppet.

Är det då någon skillnad mellan gällande rätt och den rätt som faktiskt tillämpas i förvaltningsrätterna? Min empiriska undersökning fokuserar på om det huvudsakliga beteendet är något som tas upp i förarbeten eller prejudicerande rättsfall, eller om omhändertagandet grundar sig på ett helt annat beteende. Undersökningen visar tydligt att i majoriteten av de rättsfall jag studerat bereds den unge vård grundat på beteende som får sägas utgöra gällande rätt. Av de rättsfall där ansökan om vård fick bifall, bedömde jag i 89,6 % av fallen att huvudorsaken till omhändertagandet var ett av de beteende som tydliggörs antingen i förarbeten eller i prejudikat. Det finns en viss skillnad i jämförelse mellan könen. I pojkgruppen är det 94,2 % av rättsfallen där huvudorsaken till omhändertagandet får anses klarlagt, medan det i flickgruppen är 82,6 %. Detta kan eventuellt tyda på att bedömningarna gällande flickor får anses något mer rättsosäkra, på så sätt att de beteenden som ligger till grund för omhändertagandet i något mindre utsträckning är klarlagt i förarbeten eller prejudicerande rättsfall. Dock är den procentuella skillnaden inte särskilt stor, och det är tydligt att även majoriteten av flickfallen är baserade på grunder som anges i förarbeten eller prejudikat.

I ovanstående beräkningar räknade jag även med de två fall där huvudorsaken kategoriserades under sexuella grunder, trots att inget av fallen gällde de exemplen som uttalats i förarbeten; det vill säga prostitution eller att uppträda på sexklubb. De två fallen var också av helt olika karaktär. Domen som gällde pojken anser jag dock hade kunnat kategoriseras under en av de andra huvudorsaker som får anses klarlagda, då det gällde ett avvikande och sexuellt gränslöst beteende mot andra barn. Det handlade därmed om övergrepps-beteende riktat mot andra.²²⁹ Fallet som gällde flickan anser jag dock egentligen inte borde räknas till de fall där grunden får anses klarlagd. Flickan beskrivs ha ett sexuellt utagerande och riskfyllt beteende. Det berättas hur hon träffat och haft sex med män hon fått kontakt med via internet, dock stod det inget om att det handlade om prostitution eller att det på annat sätt handlade om utnyttjande. Flickan var sedan tidigare omhändertagen enligt 2 § LVU, men hade avvikit från tidigare placeringar.

²²⁹ Rättsfall 48.

Det angavs även att flickan blivit utsatt för sexualbrott i samband med att hon avvikit.²³⁰ Detta är omständigheter som enligt kammarrättsavgöranden och socialstyrelsens handbok anses kunna utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende'²³¹, men då det inte tas upp i förarbete eller prejudicerande rättsfall anser jag det tveksamt om det bör räknas som gällande rätt. Att det faktiskt bedöms utgöra 'annat socialt nedbrytande beteende', och framförallt att det ofta tas med i den sammantagna bedömningen, innebär inte att det faktiskt utgör gällande rätt.

Det finns flera omständigheter som kan ses som försvårande vid jämförelsen mellan gällande rätt och den praktiska tillämpningen. En av dessa omständigheter är att jämförelsen enbart baseras på de skrivna domarna. Självklart är det inte möjligt att i en dom få med alla de omständigheter som ligger till grund; det ligger i sakens natur att domen innehåller kortfattade beskrivningar av det som får anses utgöra de viktigaste omständigheterna. Det är oftast omfattande utredning samt en muntlig förhandling som på ett meningsfullt sätt och med respekt för den unge ska sammanfattas i en dom. Vissa saker kan även ha utelämnats av hänsyn till de ungas integritet. Även om det viktigaste bör tas upp kan domarna inte innehålla allt i detalj, och de är oftast inte särskilt utförligt skrivna. Det går därmed inte med säkerhet att säga att de omständigheter som lyfts i domen är de enda som domstolen beaktat, eller vad det är som egentligen har varit avgörande vid beslutsfattandet.

Trots svårigheter i att utföra jämförelsen anser jag att den empiriska undersökningen visar att problemet inte ligger i att huvudgrunderna är annorlunda än de som faktiskt anges i förarbeten och prejudicerande rättsfall. Den övervägande majoriteten av rättsfallen går att kategorisera under någon, och oftast flera, av de beteende som på ett eller annat sätt har pekats ut som exempel på begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende'.

Finns det andra problem med begreppet och dess tillämpning ur ett rättssäkerhetsperspektiv? I en intervjustudie med personer som på olika sätt hanterar LVU-ärenden, jurister likväl som socialarbetare, ställdes frågor rörande rättssäkerhet och vad begreppet innebär i detta sammanhang. Samtliga respondenter svarade att rättssäkerheten i LVU-ärenden är av största vikt. Samtidigt kunde inte ett enhetligt svar ges på vad rättssäkerhet faktiskt innebär i detta sammanhang. Svaren varierade även inom en och samma yrkesgrupp. En sak de däremot var överens om var att likhetsprincipen skulle gälla, men att den i praktiken blir verkningslös då inga fall är helt lika.²³²

²³⁰ Rättsfall 40.

²³¹ Se avsnitt 4.3.4 Beteende relaterat till sexualitet.

²³² Svensson (2012) s. 186 ff.

Rättssäkerhet har i denna uppsats betonats som förutsebarhet; det är av största vikt att förutsättningarna för tvångsvård i så stor utsträckning som möjligt preciseras eftersom ett omhändertagande handlar om begränsning av rättigheter. Jag har beskrivit hur legalitets-, objektivitets- samt likhetsprincipen på olika sätt är viktiga för rättssäkerheten. Att begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende' är öppet formulerat kan innebära att det blir problem med rättssäkerheten, men under arbetets gång har jag omvärderat problemet. Jag ser det inte längre som att problemet ligger i den öppna formuleringen i sig. Det är svårt, om inte omöjligt, att i förarbeten och prejudikat precisera alla de situationer och beteenden som kan falla in under rekvisitet. Eftersom få fall är exakt lika skulle det också vara tvunget att på något sätt vikta och sätta gränser för när de olika beteendena eller omständigheterna inte längre är acceptabla utan vård enligt LVU är nödvändigt. Detta är förstås en omöjlig uppgift, speciellt med tanke på att lagens syfte är att utgöra en skyddslagstiftning för barn och unga. För att kunna fungera som sådan krävs att lagstiftningen är relativt öppen, annars kan det uppkomma situationer där de unga är i behov av vård men lagen omöjliggör ett ingripande. Lagen som den ser ut idag innebär att svåra avvägningar och bedömningar måste göras; men kanske är det så en skyddslagstiftning behöver se ut.

Om rekvisiten för omhändertagande skulle preciseras och tydligare ange exakta grunder för omhändertagande, innebär det en risk att barn som faktiskt skulle behöva vård inte får det. Som vi har det nu, med en relativt öppen lagstiftning, finns risken att barn omhändertas utan tillräckliga grunder. Den empiriska undersökningen visar att det är få fall där ett omhändertagande kommer som en chock för de inblandade. Dels för att majoriteten av fallen faktiskt går att härleda till någon av de grunder som trots allt anges i förarbeten och prejudikat, men även av en annan anledning som tydligt framgår vid undersökningen. I de flesta fall har den unge under lång tid varit föremål för utredning, oftast flera stycken. Den frivilliga vården är prövad och möjligheterna tycks uttömda. Ansökan om beredande av vård genom LVU är, i de allra flesta fall, helt riktigt den sista åtgärd som tas till.

Vad gäller tillämpningen har det redan konstaterats att den övervägande majoriteten av rättsfall faktiskt går att kategorisera under någon, och oftast flera, av de beteende som på ett eller annat sätt har pekats ut att det faller in under begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende'. Dock har den empiriska undersökningen pekat på flera andra problem angående rättssäkerheten. Ett av de problemen står den sammantagna bedömningen för, och att det i den tas hänsyn till många olika situationer och beteenden som kanske inte borde finnas med i bedömningen. Begreppet 'annat socialt

nedbrytande beteende' är inte särskilt tydligt definierat, men jag anser trots allt att det stora problemet ligger i rättstillämpningen, som genom mer utförliga domar skulle kunna bli mer enhetlig. Som rättstillämpningen ser ut idag finns det problem som kan härledas till framförallt objektivitets- och likhetsprincipen.

5.2 LVU och skillnader mellan könen

Skillnader mellan könen i förvaltningsrättens bedömning av 'annat socialt nedbrytande beteende' har löpt som en röd tråd i uppsatsen. Det finns tydliga tecken på att flickor och pojkar faktiskt har olika beteenden; huvudorsaken till att de bedöms ha ett 'socialt nedbrytande beteende' skiljer sig markant åt mellan könen.²³³ Schlytters konstaterande att pojkars och flickors asocialitet skiljer sig åt tycks gälla även idag.²³⁴ Trots att statistiken från det empiriska underlaget ger stöd för skillnaden att pojkar har ett mer utåtagerande beteende och flickor ett mer självdestruktivt beteende, vill jag vara försiktig med att dra den slutsatsen. Även om jag själv har kategoriserat fler pojkar under grunden 'kriminalitet/kriminellt umgänge' och 'utåtagerande beteende', gäller det enbart bedömningen av vad som utgör rekvisitet 'socialt nedbrytande beteende'. I många av fallen fanns det även ett bifall till ansökan grundat på missbruk. Samma gäller för bedömningen av flickor. Det var dock också en märkbar skillnad mellan flickor och pojkar gällande hur många som placerades, av en eller annan anledning, under kategorin 'tveksamma grunder'.²³⁵ Detta kan också tolkas i enlighet med Schlytters åsikter att lagstiftningen utgår från att det är pojkar som är normen. Flickors beteende är inte i lika hög grad representerat i lagstiftningen, utan domstolarna utvidgar istället rekvisitets innehåll jämfört med riktlinjerna i förarbetena just när det gäller flickor.²³⁶ Flickornas beteende föll oftare utanför de tänkta och exemplifierade beteendena. Kanske är detta anledningen till att vi ser fler flickor under kategorin 'tveksamma grunder'?

Det är omöjligt att diskutera skillnader mellan könen och tillämpningen av LVU utan att nämna skillnaden gällande sexualitet. Undersökningen visar en stor skillnad mellan könen gällande hur ofta sexuellt beteende är en del av bedömningen, antingen uttalat eller outtalat.²³⁷ Flickors sexualitet ses som

²³³ Hos majoriteten av pojkar, 56,2 %, utgjordes det 'socialt nedbrytande beteendet' i huvudsak av beteende relaterat till brottslighet/umgänge med kriminella. För flickor var det endast 6,3 % som placerades under den kategorin. I flickgruppen var det istället kategorin relaterat till droger som utgjorde den vanligaste huvudorsaken till att rekvisitet ansågs uppfyllt, 62,5 % placerades här.

²³⁴ Schlytter (1999) s. 46.

²³⁵ Enbart 5,5 % av pojkarna placerades här medan 16,7 % av flickorna hamnade under kategorin.

²³⁶ Schlytter (1999) s. 135 f.

²³⁷ I flickgruppen nämndes sexualitet i 20,8 % av fallen, medan det i pojkgruppen endast rörde sig om 2,7 %.

ett riskbeteende som kan sorteras in under 'socialt nedbrytande beteende' medan pojkars sexualitet överhuvudtaget inte nämns, om det inte är relaterat till brottslighet. Detta visar tydligt att könsstereotyper fortfarande har betydelse. Det är inte heller tillräckligt att en flicka själv avhåller sig från att ha sexuella kontakter, hon måste även ansvara för andras sexuella handlingar. Även det faktum att en flicka utsätts för, eller riskerar att utsättas för sexualbrott, tas med i bedömningen om *hon* har ett 'socialt nedbrytande beteende'.

Brå har i en rapport som utkom 2022 följt upp tillämpningen av förbudet mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling i 6 kap. 9 § BrB. Rapporten är en dyster läsning som bland annat visar på få upptäckta brott och ett troligtvis stort mörkertal. Få barn anmäler själva att de har utsatts för brott, och polisen arbetar endast i mycket begränsad omfattning aktivt för att upptäcka dessa brott.²³⁸ Brås bedömning är att polis och socialtjänst gemensamt måste försöka få till stånd ett uppsökande arbete.²³⁹ När rapporten samtidigt beskriver hur tidigare studier visar att barn och unga som drabbas av detta brott i högre grad än andra unga även befinner sig i annan utsatthet som till exempel missbruk eller psykisk ohälsa²⁴⁰, blir kopplingarna till vad denna uppsats har behandlat tydliga. Socialtjänsten har redan kontakt med många av dessa ungdomar; ungdomar vars erfarenhet av ett brott kan komma att ligga till grund för ett omhändertagande enligt LVU baserat på den unges eget beteende. Istället för att lägga riskfyllda kontakter och sexuellt utåtagerande beteende som grund för ett omhändertagande av den unge, borde socialtjänsten uppmuntra den unge till att anmäla brott, eller själva anmäla brottet. Mycket tyder dock på att vuxenvärldens ofta bristande kunskap i ämnet gör att den unge inte hanteras som någon som utsatts för sexuellt våld.²⁴¹ Detta trots att Socialstyrelsen särskilt menar på att sexualbrotten i 6 kap. BrB är sådana brott där socialtjänsten skyndsamt bör göra en polisanmälan om de får kännedom om dem.²⁴²

Det är, som jag visat i studien, få fall där sexuellt beteende kan ses som huvudorsaken till ett omhändertagande, men kanske är det också dags att helt ta bort det ur den sammantagna bedömningen? Att bli utsatt för övergrepp borde aldrig kunna ses som ett 'socialt nedbrytande beteende' från den unge som blir utsatt. Att skriva att någon 'låter sig utsättas för övergrepp' är att lägga ett stort ansvar, och skuld, på någon som blivit utsatt för ett brott. På detta sätt får flickorna, som det uteslutande handlar om i detta fallet, ta ansvar inte enbart för sitt eget beteende utan även för andras.

²³⁸ Brå (2022) s. 7 f.

²³⁹ Brå (2022) s. 11.

²⁴⁰ Brå (2022) s. 17 f.

²⁴¹ Brå (2022) s. 84.

²⁴² Socialstyrelsen (2015) s. 49; se även Leviner (2011) s. 213 f. och Singer (2019) s. 302 f. angående socialtjänstens ansvar att polisanmäla.

I de flesta bedömningar som görs i domstol är värderingar nödvändiga. Lagar tolkas och fylls ut för att kunna anpassas till det enskilda fallet, och detta görs genom just värderingar. Även principen att lika fall ska behandlas lika kräver värderingar; det måste klargöras vilka likheter och olikheter som har betydelse i sammanhanget. Det avgörs genom värderingar.²⁴³ De skillnader som vi ser i bedömningarna mellan pojkar och flickor föranleder just en sådan reflektion om värderingar. Om kön inte ska ges betydelse i bedömningen är det inte heller förenligt med likhetsprincipen att flickor och pojkar bedöms på olika sätt när det kommer till sexualitet. Det skulle i så fall innebära att vi bryter mot gamla traditioner och könsstereotyper; flickor och kvinnor har historiskt sett varit föremål för samhällets sexualmoraliska bedömningar på ett helt annat sätt än vad pojkar och män har.²⁴⁴ Om vi däremot anser att kön vad gäller just sexualitet faktiskt *ska* ses som en olikhet, rättfärdigar det att pojkar och flickor behandlas och bedöms på olika sätt. I så fall anser jag att det är viktigt att denna skillnad verkligen uttalas, vilket inte görs idag i den könsneutrala lagstiftningen.

5.3 Slutsatser

Vad finns det då för slutsatser att dra gällande rättssäkerheten och rekvisitet 'annat socialt nedbrytande beteende'? Även om jag anser att legalitetsprincipen kanske egentligen kräver en mer restriktiv tolkning av lagtexten, och att det finns ett problem med att det för de inblandade kan vara svårt att veta utgången i det enskilda fallet, finns det ett annat sätt att se på kravet på förutsebarhet. Även om det inte är helt fastlagt vilka beteende som kan falla in under begreppet 'annat socialt nedbrytande beteende', är det väldigt få ansökningar om vård grundat på 3 § LVU som de inblandade inte hade kunnat förutse. Efter genomgången av det empiriska materialet är det tydligt att LVU verkligen används på det sättet det är tänkt; ansökan om tvångsvård blir aktuell först när alla frivilliga insatser och åtgärder är uttömda och prövade. De unga och deras familjer har oftast varit i kontakt med socialtjänsten under många år. Detta anser jag gör det svårare att kritisera lagen för att inte vara tillräckligt förutsägbar, trots att alla grunder för omhändertagande inte är preciserade och klarlagda.

Vad gäller objektivitetsprincipen och kravet på saklighet anser jag att domstolarna kan och bör ta ett större ansvar, framförallt genom att vara tydligare i sin domskrivning. Omständigheter som inte har med saken att göra ska inte tas med i bedömningen. Att det är en sammantagen bedömning innebär inte att kravet på saklighet försvinner; det som tas i beaktande måste fortfarande ha relevans. Därför anser jag att domstolarna bör kommentera

²⁴³ Se Sundberg-Weitman (1981) för en diskussion om nödvändigheten av värderingar.

²⁴⁴ Hamreby (2004) s. 169.

om en omständighet saknar relevans, för att på så sätt påverka framtida utredningar och se till att fokus ligger på rätt omständigheter. Ska till exempel ”bristande skolgång och avsaknad av sysselsättning i övrigt”²⁴⁵ vara omständigheter som ligger till grund för ett tvångsomhändertagande? Jag har också svårt att se att en ung människa som ”har svårt att acceptera gränssättning från sina föräldrar”²⁴⁶, är ett ovanligt beteende för tonåringar. Det finns även fall där socialtjänsten tar upp att den unge umgås med andra ungdomar och har en dragning till spänning samt ett bristande konsekvenstänk.²⁴⁷ Flera av dessa beteenden är vanliga och helt normala för tonåringar, och jag anser inte att de hör hemma i en bedömning rörande tvångsvård. För att kravet på saklighet och objektivitet ska kunna upprätthållas bör det klargöras av domstol vilka sakförhållande som faktiskt har betydelse i frågan.

Även om man som läsare av domen omöjligt kan få en fullständig bild presenterad för sig, är det ur rättssäkerhetssynpunkt viktigt att domen är väl utformad. På samma sätt som jag ovan resonerade att domstolen tydligt bör uttrycka vilka omständigheter det *inte* ska tas hänsyn till, anser jag att de, på ett mycket tydligare sätt än vad som görs idag, bör redogöra för på vilka grunder den unge omhändertas. Att enbart använda sig av generella uttryck som ’olämplig miljö’ utan att på något sätt precisera på vilket sätt eller varför den är olämplig, anser jag inte är acceptabelt. Utan tydliga domar blir det svårt att kontrollera och upprätthålla både objektivitets- och likhetsprincipen. Ska förutsebarheten i dessa rättsfall bli bättre är det viktigt att kunna utläsa grunderna. Att domstolen enbart uttrycker att den unge vistas i riskfyllda miljöer med olämpligt umgänge anser inte jag att vi ska nöja oss med. Syftet med lagen är att fungera som en skyddslag, och för att kunna göra det på ett effektivt sätt krävs det kanske att formuleringarna i lagtexten får vara öppna för att kunna användas i praktiken. Däremot tycker jag att vi med tanke på rättssäkerheten, både vad gäller förutsebarhet och med hänsyn till objektivitets- och likhetsprincipen, kan kräva att domstolen i det specifika fallet uttryckligen skriver vad det är som gör att den unge omhändertas. På samma sätt är det av vikt att domstolen faktiskt tydligt skriver ut när det handlar om sexuellt beteende. Att gömma och dölja orsakerna genom att inte tydligt skriva ut att det handlar om risk för sexuella övergrepp eller sexuella relationer är kanske ett tecken på att de här skillnaderna mellan könen i själva verket inte känns helt bekväma länge. Kanske skriver domstolen svepande av respekt för den unges integritet. Jag skulle i så fall vilja vända på det och mena att domstolen, just av respekt för den unge och dennes rätt till rättssäkerhet, tydligt måste beskriva vad det är som gör att den unge omhändertas. Att lagstiftningen är öppet formulerad

²⁴⁵ Rättsfall 3.

²⁴⁶ Rättsfall 4.

²⁴⁷ Rättsfall 6.

kan argumenteras för genom att det är omöjligt att ange alla enskilda beteenden och omständigheter; ett sådant krav hade gjort att vård inte kunde ges i fall där det uppenbart behövs. Däremot anser jag inte det förenligt med rättssäkerheten att använda lika svepande och otydliga ordalag i det enskilda fallet.

En tredje och sista slutsats rör likhetsprincipen. Visst kan man även knyta skillnader mellan könen under denna princip, men jag tänker framförallt på hur olika bedömningarna ser ut vad gäller psykiska diagnoser och hur det behandlas. Jag kan till viss del hålla med och förstå de personer som i den tidigare nämnda intervjustudien menade att likhetsprincipen i praktiken var verkningslös eftersom inget fall är det andra likt. Det stämmer visserligen om man tittar på helheten i varje fall, men tittar man på beståndsdelarna var för sig är det många som är återkommande. En sådan återkommande beståndsdel är just att de unga har en psykisk diagnos av något slag, eller är under utredning alternativt misstänks ha en diagnos. Likhetsprincipen kan åtminstone utkräva att just *den* delen av bedömningen hanteras på samma sätt, vilket inte sker idag. Det är, trots ett prejudicerande rättsfall inom området, tydligt att psykiska diagnoser och beteenden som är kopplade till dessa, hanteras och bedöms på olika sätt i domstolarna idag. I många fall kan unga tvångsvårdas med LVU hur många diagnoser de än har, så länge beteendet även kan iakttas hos ett barn utan motsvarande diagnoser. Men vad är det som säger att beteendet hos just *detta* barnet inte beror på diagnoserna? Variationerna i bedömningarna och vem som ska bevisa vad varierar i dessa fall. Då det är väldigt vanligt förekommande i rättsfallen, hade det varit ett stort lyft för rättssäkerheten om bedömningarna gällande detta hade varit lika för alla.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt Tryck

Propositioner

Prop. 1973:90 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m.m.

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.

Prop. 1979/80:1 del A om socialtjänsten.

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Prop. 2016/17:180 En modern och rättssäker förvaltning- ny förvaltningslag.

Utredningsbetänkanden

Ds S 1987:3 Översyn av LVU.

SOU 2007:67 Regeringsformen ur ett könsperspektiv.

SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU).

SOU 2010:29 En ny förvaltningslag.

Direktiv

Dir. 2023:160 Stärkt barnrättsperspektiv i LVU och en översyn av grunderna för vård.

Rättsfall

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 84 2:31.

RÅ 2000 ref. 33.

RÅ 2010 ref. 24.

HFD 2015 ref. 7.

HFD 2015 ref. 42.

HFD 2022 ref. 11.

Högsta förvaltningsdomstolen, beslut 2023-05-05 i mål 1621-23 (Prövningstillstånd).

Kammarrätten

Kammarrätten i Göteborg, dom 2012-04-17 i mål 9351-11.

Kammarrätten i Sundsvall, dom 2015-04-09 i mål 723-15.

Kammarrätten i Stockholm, dom 2015-07-17 i mål 4414-15.

Kammarrätten i Göteborg, dom 2017-05-23 i mål 1772-17.

Kammarrätten i Sundsvall, dom 2020-01-28 i mål 3284-19.

Kammarrätten i Jönköping, dom 2021-10-20 i mål 2701-21.

Kammarrätten i Göteborg, dom 2022-04-20 i mål 7416-21.

Förvaltningsrätten

Förvaltningsrätten i Stockholm, dom 2015-04-22 i mål 4414-15.

Europadomstolen

Olsson v. Sweden (No. 1), no. 10465/83, 24 mars 1988.

Övrigt

Brå (2022), Rapport 2022:4 *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling- En uppföljning av lagens tillämpning*, tillgängligt på <<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2022-04-29-utnyttjande-av-barn-genom-kop-av-sexuell-handling.html>> (besökt 2023-11-02).

Regeringskansliet (2023), *Regeringen tar krafttag mot LVU-kampanjen*, tillgängligt på <<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/02/regeringen-tar-krafttag-mot-desinformation/>> (besökt 2023-10-24).

Socialstyrelsen (2015), *Sex mot ersättning : Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*, tillgängligt på <<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatolog/ovrigt/2015-5-2.pdf>> (besökt 2023-11-11).

Socialstyrelsen (2023), *Lex lilla hjärtat*, tillgänglig på: <<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/barn-och-unga/barn-och-unga-i-socialtjansten/placerade-barn-och-unga/lex-lilla-hjartat/>> (besökt 2023-10-24).

Sveriges Radio (2023), *Sex anges som skäl för tvångsvård av flickor* tillgängligt att lyssna <<https://sverigesradio.se/avsnitt/sex-anges-som-skal-for-tvangsvard-av-flickor>> kortfattad artikel: <<https://sverigesradio.se/artikel/sex-anges-som-skal-for-tvangsvard-for-flickor-men-sallan-for-pojkar>> (besökt 2023-10-23).

Litteratur

Agnafors, Marcus, Kakaee, Miran och Altamirano Ponce, Violetta (2017/18), 'Fel beteende – Om normer och värderingar vid tillämpningen av "annat socialt nedbrytande beteende", 3 § LVU'. *Juridisk tidskrift* Nr 3 2017/18, s. 613.

Bohlin, Margareta (2018), 'Ungdomars risktagande i en existentiell och genusordnad värld' i Johansson, Thomas och Sorbring, Emma (red.). *Barn- och ungdomsvetenskap: grundläggande perspektiv*. 1 uppl., Stockholm: Liber.

Bramstång, Gunnar (1985), 'Legalitet eller konstgrepp? Några anteckningar vid studium av en regeringsrättsdom' *Förvaltningsrättslig tidskrift* 1985 s. 1- 13.

Bull, Thomas (2017), 'Rättighetsskyddet i Högsta förvaltningsdomstolen' SvJT 2017 s. 216.

Bull, Thomas (2020), 'Objektivitetsprincipen' i Marcusson, Lena (red.). *Offentligrättsliga principer*. 4 uppl., Uppsala: Iustus förlag.

Essen, Ulrik von (2010), 'Rättssäkerhet-Inledning' i *Rättssäker förvaltning?: rapport från konferens den 23 april 2010*, Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen, tillgänglig på <https://isf.se/publikationer/rapporter/2010/2010-06-21-rattssaker-forvaltning> (besökt 2023-09-20).

Essen, Ulrik von (2021), *Arbete i offentlig förvaltning*. 3 uppl., Stockholm: Norstedts juridik.

Essen, Ulrik von (2022), *Förvaltningsrättens grunder*. 5 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.

Fahlberg, Gunnar och Larsson, Monica (2016), *Socialtjänstlagarna*. 14 rev. uppl., Stockholm: Liber.

Fridström Montoya, Therése (2021), 'Socialtjänst' i Lerwall, Lotta (red.). *Makt, myndighet, människa: en lärobok i speciell förvaltningsrätt*. 5 uppl., Uppsala: Iustus förlag.

Frändberg, Åke (2005), *Rättsordningens idé: en antologi i allmän rättslära*. Uppsala: Iustus.

Glötz Stade, Natalie (2015), 'Nödvändig aktivism? – Högsta förvaltningsdomstolens nya praxis om begreppet "socialt nedbrytande beteende" i LVU och dess avsaknad av synliggjorda normkollisioner', *Förvaltningsrättslig tidskrift* 3/2015 s. 461- 485.

Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria, Käll, Jannice och Svedberg, Wanna (2018), *Genusrättsvetenskap*. 2 uppl., Lund: Studentlitteratur.

Hamreby, Kerstin (2004), *Flickor och pojkar i den sociala barnvården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*. Diss. Umeå : Umeå universitet.

Hjertstedt, Mattias (2019), 'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: Om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt' i Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.). *Festskrift till Örjan Edström*. Umeå: Juridiska institutionen, Umeå universitet.

Jareborg, Nils (2004), 'Rättsdogmatik som vetenskap' SvJT 2004, häfte 1 s. 1-10.

- Kaldal, Anna (2010), *Parallella processer: en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.
- Kaldal, Anna (2012), 'Skapar Högsta förvaltningsdomstolen ett nytt rekvisit i LVU som begränsar rätten för ungdomar med neuropsykiatriska diagnoser att vårdas med stöd av LVU 3 §?' i *Rätt, social utsatthet och samhälleligt ansvar: festskrift till Anna Hollander*. 1 uppl., Stockholm: Norstedts juridik.
- Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Kulin-Olsson, Karin (2011), *Juridikens fundament: med grundläggande juridisk metodlära*. 6 uppl., Stockholm: Jure.
- Leviner, Pernilla (2011), *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.
- Leviner, Pernilla (2017), 'En analys av LVU-rekvisitet "socialt nedbrytande beteende" i ljuset av HFD 2015 ref. 7.' *Nordisk socialrättslig tidskrift*, 2017, 15-16, s. 163-184.
- Lundgren, Lars och Sunesson, Per-Anders, *Nya Sociallagarna* (10 jan. 2023, Version 36, JUNO).
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2017), 'Den sociala barnavården och dess klienter' i Swärd, Hans (red.). *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Mattsson, Titti (2002), *Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Diss. Lund : Lunds universitet.
- Sandgren, Claes (2009), *Vad är rättsvetenskap?*. Stockholm: Jure.
- Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*. 5 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.
- Schlytter, Astrid (1999), *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*. Lund: Studentlitteratur.
- Singer, Anna (2019), *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. 7 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.
- Socialstyrelsen (2020), *LVU: handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Sterzel, Fredrik (2020), 'Legalitetsprincipen' i Marcusson, Lena (red.). *Offentligrättsliga principer*. 4 uppl., Uppsala: Iustus förlag.

Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt (2018), *Allmän förvaltningsrätt*. 27 uppl., Stockholm: Liber.

Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt (2019), *Speciell förvaltningsrätt*. 20 uppl., Stockholm: Liber.

Sundberg-Weitman, Brita (1981), *Saklighet och godtycke i rättskipning och förvaltning*. Stockholm: Norstedt.

Svensson, Eva-Maria (1997), *Genus och rätt: en problematisering av föreställningen om rätten*. Diss. Göteborg : Handelshögskolan.

Svensson, Eva-Maria (2018), 'Genusrättsvetenskap och juridiska metoder' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Lund: Studentlitteratur.

Svensson, Gustav (2012), *Högsta förvaltningsdomstolen och tvångsvården: om betydelsen i rättssäkerhetshänseende av domstolens domar angående LVU och LVM*. 1 uppl., Stockholm: Norstedts juridik.